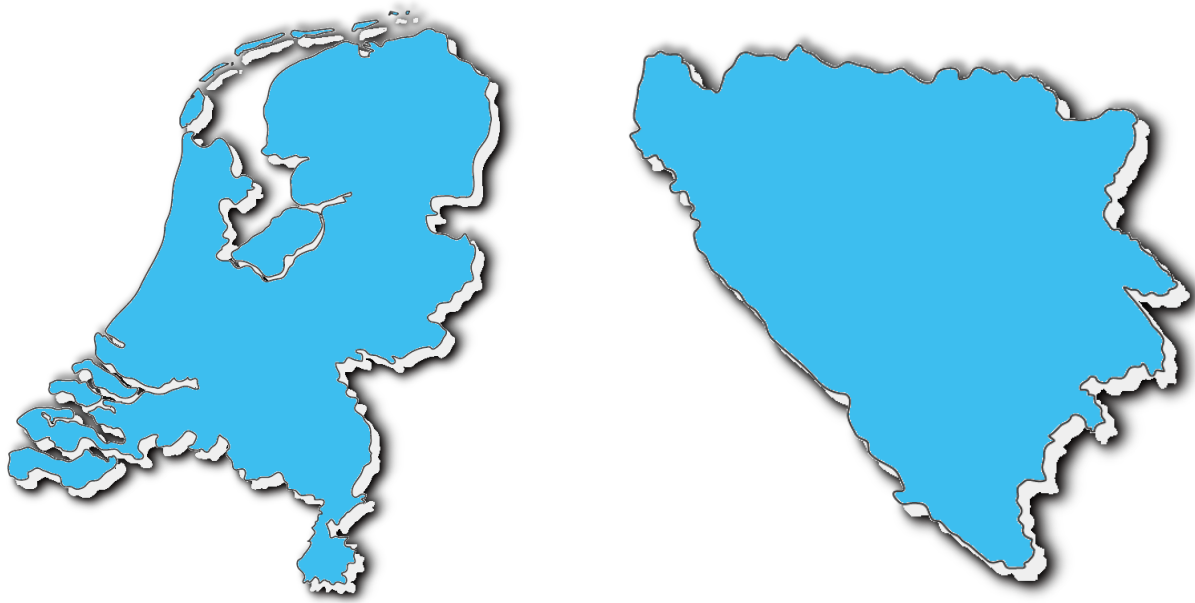

Journalism after the war

*Een onderzoek naar de berichtgeving over Bosnië in de Nederlandse dagbladen
in de periode van 1996 tot en met 2012.*

Elvira Zečić | 362330 | elvirazecic@hotmail.com

Erasmus School of History, Culture and Communication

Master Media Studies | Media & Journalistiek 2012-2013 | Masterthesis

Begeleider: Dr. Nel Ruigrok

Tweede lezer: Dr. Jeroen Jansz

juni 2013

Abstract

In een democratie mogen burgers verwachten dat ze objectief worden geïnformeerd en van de media mag men verwachten dat ze objectief informeren. Vooral tijdens conflictsituaties zijn media de voornaamste informatievoorziening voor de burgers. Dit was ook het geval tijdens de oorlog in Bosnië tussen 1992 en 1995. Echter, er bleek *journalism of attachment* aanwezig te zijn in de berichtgeving van de Nederlandse media tijdens de oorlog (Ruigrok, 2005). Journalism of attachment is het resultaat van de betrokkenheid van de journalisten bij de oorlog. Deze betrokkenheid speelt een rol bij de beïnvloeding van de berichtgeving, waardoor journalisten volgens hun eigen denkraam gaan opereren en eenzijdig berichten.

De media blijven na een oorlog eveneens een belangrijke bron voor informatie, maar kunnen daarnaast ook gaan bijdragen aan de verwerking van de oorlog. Echter, is het de vraag in hoeverre journalisten nog steeds onder invloed zijn van de oorlog? In dit onderzoek is er gekeken naar de berichtgeving in de Nederlandse media na de oorlog en welke rol de media spelen bij de verwerking van de oorlog. In het kader van dit onderzoek is er voornamelijk gekeken in hoeverre kenmerken van journalism of attachment aanwezig zijn. Daarnaast is er onderzocht in hoeverre de media naar verzoening streven door middel van *het constructieve en destructieve elementen* frame. Ten slotte is er inzicht verkregen in de manier waarop de oorzaak van de oorlog en de Nederlandse soldaten in de naoorlogse periode worden weergegeven.

Er is gebleken dat er in de berichtgeving na de oorlog nog steeds sprake is van de aanwezigheid van kenmerken van journalist of attachment. Anderzijds, er is ook te zien dat de media naar verzoening werken. Er daarom kan geen eenduidig beeld gegeven worden van de rol van de media na de oorlog, maar de aanwezigheid van kenmerken van journalism of attachment vraagt om waakzaamheid op het gebied van objectiviteit van de media.

Trefwoorden: *Journalism of attachment, Bosnië, framing, oorlog, media, verzoening*

Voorwoord

Voor u ligt het eindresultaat van mijn onderzoek naar de berichtgeving in de Nederlandse dagbladen over Bosnië in een periode van 1996 tot en met 2012. Dit onderzoek komt voort uit de interesse voor *journalism of attachment* dat bij mij is opgewekt na het lezen van het artikel van mevrouw Ruigrok over journalism of attachment in de Nederlandse media tijdens de oorlog in Bosnië. Ook het feit dat Bosnië mijn geboorteland is, speelt hier uiteraard een rol bij. Het was voor mij dan ook zeer boeiend om een onderzoek te mogen doen dat gerelateerd is aan de twee landen waar ik een band mee heb.

Allereerst wil ik mevrouw Nel Ruigrok bedanken voor al haar hulp, kennis en goede wil de afgelopen maanden. Het was een genoegen om met u samen te werken en van u te leren. Daarnaast wil ik mijn ouders, Zoran en Zuhra, en mijn zus Edina bedanken voor de steun die ze mij geven en het vertrouwen dat ze in mij hebben. Ook voor de mogelijkheid die ze mij hebben gegeven om mijn hele studietijd door te komen. Ten slotte wil ik mijn vrienden bedanken voor de steun en de aanmoedigende woorden.

Het was een interessante, soms stressvolle, maar vooral leerzame weg, maar ik kijk er met veel trots en voldoening naar terug.

Elvira Zečić

Schiedam, juni 2013

Inhoudsopgave

1. Inleiding	1
1.1. Maatschappelijke relevantie	2
1.2. Wetenschappelijke relevantie	3
2. Theoretisch kader	4
2.1. Rollen van de media	4
2.2. Media en conflicten	6
2.3. Framing	10
2.4. Ontstaan van frames	11
2.5. Frames tijdens de Bosnische oorlog	12
2.6. Uitbreiding van rollen en frames	15
3. Methode en operationalisering	19
3.1 Onderzoeksmateriaal	19
3.2 Methode	19
3.3 Operationalisering concepten	20
3.4 Intercodeurbetrouwbaarheid	23
4. Resultaten	24
4.1 Overzicht van de berichtgeving	24
4.2 Srebrenica	29
4.3 Kenmerken van journalism of attachment	32
4.3.1 Wie is de bad guy en wie is de victim/good guy?	38
4.4 De oorzaak van de oorlog	44
4.5 Constructieve en destructieve elementen	47
4.6 De Nederlandse soldaten	51
5. Conclusie	55
6. Referentielijst	59
7. Bijlagen	62

1. Inleiding

“De tegenstelling tussen voor en na Srebrenica is inderdaad frappant en het is daarom verleidelijk om de manier waarop media in Nederland zijn omgegaan met Srebrenica uit te leggen als (over-)reactie, veroorzaakt door een gevoel zelf of als samenleving tekort te zijn geschoten in de aanloop tot het drama. Daarin zit vermoedelijk een kern van waarheid.”

(Wieten, 2002, p. 100)

Voor sommige mensen is het nog als de dag van gisteren, voor anderen is het meer dan twintig jaar geleden: de oorlog in Bosnië-Herzegovina die in 1992 uitbrak. Verschillende bevolkingsgroepen waaronder de drie grootste etnische groepen, Bosnische Moslims, Bosnische Serviërs en Bosnische Kroaten, die tot die tijd nog samen leefden in een land, werden vijanden van elkaar. De drie jaar daarop woedde er in het land een oorlog die vele mensenlevens eiste en daarbij zorgde voor een immense vluchtelingenstroom.

Deze oorlog bleef niet ongezien door de rest van de wereld. De internationale gemeenschap hield zich er intensief mee bezig, maar wist vooral niet wat ze met de situatie aan moest. De vredesmacht UNPROFOR werd actief in het land. Daarin had ook Nederland een grote rol door de bijdrage van Dutchbat aan UNPROFOR. Dutchbat diende de zogenaamde *safe areas* te bewaken. Echter, op 11 juli 1995 gebeurde iets wat in zowel de Bosnische als Nederlandse geschiedenis voortaan als een zwarte dag wordt gezien. De val van Srebrenica waarbij de stad Srebrenica werd ingenomen en er een genocide plaatsvond op 7000 moslimjongens- en mannen (NIOD, 2002). Dat dit behoort tot een gedenkwaardig moment in de vaderlandse geschiedenis (Kloek, 2004) voor Nederland is terug te zien in het feit dat het kabinet in 2002 gevallen is na het NIOD rapport.

Uiteraard hebben de media al deze gebeurtenissen uitvoerig gevolgd en was er veel aandacht voor de oorlog in Bosnië en de gebeurtenissen in Srebrenica. De media hebben door middel van de verschillende rollen en functies informatie geleverd over de situatie. Bovendien liet de oorlog ook een nieuw soort journalistiek zien. Martin Bell, correspondent van de BBC, introduceerde de term *journalism of attachment* waarmee hij de journalistiek benoemt waarin zorg en betrokkenheid getoond wordt. Dit zorgt voor gekleurde berichtgeving door beïnvloeding van persoonlijke visies. Onderzoek naar de oorlog in Bosnië wijst op het bestaan van journalism of attachment in de berichtgeving

van de Nederlandse dagbladen (Ruigrok, 2008). Wieten (2002) stelt dat deze vorm van journalistiek een reactie is die voortvloeit uit een gevoel van falen als media of zelfs als samenleving.

Op 14 december 1995 werd het Verdrag van Dayton ondertekend. Dit betekende dat de oorlog in Bosnië op papier voorbij was. Dat geldt niet voor de media en vooral niet voor de media uit een land dat op een specifieke manier een rol heeft gespeeld in de oorlog. Dit roept dan ook de vraag op of het gevoel van falen tijdens de oorlog (Wieten, 2002) nog steeds zijn uitwerking heeft op de berichtgeving na de oorlog? Hoe ziet de berichtgeving in de media er na een oorlog uit en welke rol vervullen de journalisten daarin? Op welke manier wordt de oorlog beschreven? Zijn er kenmerken van journalism of attachment hoe komt deze tot uitdrukking? Welke frames zijn er in de loop van de tijd gebleven, veranderd en ontstaan? Deze vragen staan centraal in dit onderzoek. De alomvattende onderzoeksvraag luidt als volgt:

Welke rol spelen de Nederlandse dagbladen bij de verwerking van de oorlog in Bosnië gedurende de periode tussen 1996 en 2012?

1.1 Maatschappelijke relevantie

De media hebben verschillende rollen in een democratische samenleving. Met de informatieverstrekken functie dienen ze voor het meeste publiek als het middel om kennis te vergaren over conflicten in landen over de hele wereld. De manier waarop die conflicten worden beschreven, draagt bij aan de beeldvorming van het publiek daarover. De verkregen informatie kan bijdragen aan de vorming van de publieke opinie. Het is daarom ook van belang dat de media het publiek zo evenwichtig en volledig mogelijk inlichten over conflictsituaties. In het geval van journalism of attachment heeft de journalist te maken met beïnvloeding en is zijn/haar berichtgeving gekleurd door persoonlijke visies. De journalisten gaan deel uitmaken van het conflict waarover ze berichten en van het publieke debat. Dit uit zich onder andere in het nadrukkelijk benoemen van een dader, een slachtoffer en de roep om interventie. Hoewel de journalist altijd wel te maken heeft met beïnvloeding, is het in dit geval iets anders, namelijk door beïnvloeding vanuit de eigen ideologie. Dit kan in tegenstrijd zijn met de evenwichtige berichtgeving die men mag verwachten van media. Er moet wel een verschil gemaakt worden tussen berichtgeving tijdens een conflict en berichtgeving na een conflict. Vooral als er gesproken wordt over de media uit een land dat een rol heeft

gespeeld bij een conflict, zoals Nederland in het geval van Bosnië met de situatie in Srebrenica. Dit onderzoek is daarom van belang omdat ander onderzoek (Ruigrok, 2005) heeft laten zien dat tijdens oorlogen journalism of attachment gevolgen kan hebben. Als blijkt dat er na de oorlog nog steeds kenmerken van journalism of attachment aanwezig zijn, waardoor er nog steeds geen volledig beeld gegeven wordt, dan bemoeilijken de media de verwerking van de oorlog.

Inzicht in de mate waarin er nog sprake is van kenmerken van journalism of attachment, is van belang omdat het inzicht geeft in de functies van de media. Ook wordt er gekeken naar nieuwe frames die te zien zijn in de berichtgeving over Bosnië na de oorlog. Op deze manier biedt het onderzoek inzicht in de manier waarop Bosnië door de jaren heen in de berichtgeving is verschenen. Dit is van belang aangezien frames invloed hebben op de beeldvorming over Bosnië bij het publiek. Meer algemeen kan er lering getrokken worden uit de manier waarop de media en het land omgaan met het verleden. Daarnaast biedt dit inzicht in de werkwijze van journalisten en laat het zien in hoeverre zij nog een eenzijdig beeld weergeven van Bosnië. Daarmee laat het zien of de journalisten nog *attached* zijn.

1.2 Wetenschappelijke relevantie

Er is veel onderzoek gedaan naar de berichtgeving over oorlogen, zo ook in het geval van Bosnië, maar onderzoek naar de berichtgeving na een oorlog is nog niet vaak gedaan. Door onderzoek te doen naar de berichtgeving na een oorlog, krijgt men inzicht in de mate waarin kenmerken van journalism of attachment nog steeds aanwezig zijn in de berichtgeving, waardoor er iets gezegd kan worden over de functie van de journalistiek na een oorlog. Het onderzoek draagt bij aan meer wetenschappelijke kennis over de kenmerken van het concept journalism of attachment. Het concept krijgt meer diepgang omdat er niet alleen tijdens de oorlog gekeken is, maar ook na de oorlog. Als dit ook zo is na de oorlog, geeft dit inzicht in nieuwe frames. Dit biedt ten eerste inzicht in de verandering van de manier van framen. Bovendien geeft het inzicht in de rol die media kunnen vervullen bij de verwerking van een dergelijk trauma. Ten slotte biedt het inzicht in hoeverre frames over oorzaken van de oorlog, na de oorlog nog gehanteerd worden. Op deze manier draagt dit onderzoek bij aan theorie over framing van conflicten.

2. Theoretisch kader

2.1 Rollen van de media

De media kunnen meerdere rollen vervullen. Deze rollen of functies zijn de informatiefunctie, de waakhondfunctie en de platformfunctie (Scholten, 1982; Deuze, 2004). Daarnaast vervullen de media ook een entertainmentfunctie (Deuze, 2004).

De informatiefunctie van de media houdt in dat de media het publiek voornamelijk behoren te informeren. Daarbij gaat het dan om zowel maatschappelijke als politieke informatie. Idealiter hoort deze informatie 'objectief' te zijn, oftewel neutraal, onafhankelijk, geloofwaardig en actueel (Deuze, 2005). Op die manier komt de informatievoorziening ten goede aan de democratie. Daarbij is het ook belangrijk dat de media een beeld geven van de gehele samenleving en wat daarin speelt. Hierdoor krijgen de verschillende groeperingen in de samenleving de mogelijkheid om hun eigen visie en mening naar voren te brengen. Op deze manier krijgen partijen in de samenleving de kans om het publieke debat te voeren. Dit wordt dan ook gezien als de platformfunctie van de media. Door de onafhankelijke positie van de media, dienen zij ook te controleren en kritiek uit te oefenen op onjuistheden in de samenleving. De controle dient uitgevoerd te worden op het functioneren van de overheid, maar ook op andere bedrijven en organisaties in de maatschappij. Hierdoor kunnen betrokkenen tot verantwoording worden geroepen. Dit wordt dan ook de waakhondfunctie genoemd. Naast de informerende en controlerende functies, hebben de media ook een entertainmentfunctie. Hiermee dienen de media het publiek te vermaken en de mogelijkheid tot ontspanning te bieden (McQuail, 2010).

De vier beschreven functies van de media gelden altijd, maar kunnen verschillen in verhouding. Dit heeft ook te maken met de situaties waarover de media berichten. Immers, de functie die media hebben bij het berichten over een schandaal in de entertainmentindustrie is anders dan bij het berichten over een oorlog of conflict. Overigens is nieuws niet vanzelfsprekend. De keus om überhaupt over een onderwerp te berichten heeft onder andere te maken met nieuwswaarden. Deze nieuwswaarden zijn criteria oftewel factoren die van belang zijn bij de selectie van nieuws (Galtung & Ruge, 1965). Dit betekent dat gebeurtenissen die in hoge mate voldoen aan deze criteria of aan een combinatie van die criteria, een grotere mogelijkheid hebben om nieuws te worden. Galtung en Ruge (1965) benoemden twaalf nieuwswaarden, namelijk frequentie,

drempelwaarde, duidelijkheid, betekenis, harmonie, uitzondering, continuïteit, compositie, elitelanden, elitepersonen, personificatie en negativiteit.

In navolging van Galtung en Ruge (1965) deden Harcup en O'Neill (2001) wederom onderzoek naar de nieuwswaarden om te bestuderen in hoeverre die nieuwswaarden nog gelden. Harcup en O'Neill (2001) ontdekten dat er enkele nieuwswaarden bij zijn gekomen waarvan entertainment een belangrijke is. De nieuwswaarde entertainment heeft daarbij subcategorieën die daaraan bijdragen zoals fotomomenten, seks, dieren, humor en de entertainmentindustrie. Daarnaast ontdekten Harcup en O'Neill (2001) dat positiviteit, elite organisaties en instituten en de eigen agenda van het medium, ook nieuwswaarden bleken. Recenter onderzoek wijst uit dat nabijheid en bereik ook als belangrijke nieuwswaarden gelden (Shoemaker, Lee, Gang & Cohen, 2009). Nabijheid refereert aan de geografische afstand tussen een gebeurtenis en de media en diens publiek (Shoemaker et al., 2009). Bereik daarentegen refereert aan de manier waarop media over een gebeurtenis berichten en in welke mate de 'psychologisch' nabijheid bereikt wordt door bijvoorbeeld een lokale of nationale draai aan het nieuws te geven (Shoemaker et al., 2009).

Zoals Harcup & O'Neill (2001) benoemen, is het karakter van een medium ook bepalend voor de keus van het nieuws en dus de nieuwswaarden. Bakker en Scholten (2009) maken onderscheid tussen de kwaliteitskrant en de populaire krant. De kwaliteitskrant bevat meer informatie dan amusement en de populaire krant bevat meer amusement dan informatie. Bakker en Scholten (2009) typeren het *Algemeen Dagblad* en *De Telegraaf* als populaire kranten en het *NRC Handelsblad*, *de Volkskrant* en *Trouw* als kwaliteitskranten. Dit uit zich in *De Telegraaf* in nieuws over onder andere entertainment, amusement en sensatie. *De Volkskrant* daarentegen richt zich meer op politiek en economie.

Vanzelfsprekend verschilt het nieuws tussen enerzijds media die zich zien als waakhond en anderzijds media die alleen nieuws willen leveren dat leuk is om te lezen. Dit heeft te maken met de functies die een medium wil vervullen. De verhouding tussen die functies zorgt ervoor dat bepaalde nieuwswaarden belangrijker geacht worden dan andere. Dit zorgt ervoor dat per medium, het nieuws en de manier waarop het gebracht wordt verschillend is. Met andere woorden, een medium dat alleen gericht is op vermaak zal de nieuwswaarde 'entertainment' veel belangrijker vinden dan nabijheid.

Kortom, de rol die media vervullen heeft invloed op de hantering van nieuwswaarden en het uiteindelijke nieuws.

2.2 Media en conflicten

Oorlogen en conflicten zijn onderwerpen die interessant zijn voor de media omdat ze in hoge mate voldoen aan de nieuwswaarden. Oorlogen en conflicten zijn actueel, ongewoon, dramatisch, eenduidig, bevatten actie en worden persoonlijk gemaakt (Shinar, 2003). De oorlog in Bosnië was voor de Nederlandse media bovendien nog interessanter omdat het enerzijds geografisch nabij was en anderzijds door de Nederlandse betrokkenheid ook psychologisch nabij. Oorlogen en conflicten zijn juist de situaties die over het algemeen niet toegankelijk zijn voor het publiek. Het publiek is daarom afhankelijk van de media voor informatie.

Allen & Zelizer (2004) benoemen de complexiteit van berichtgeving in conflictgebieden. Journalisten dienen goede journalistiek uit te voeren onder omstandigheden die dat soms niet mogelijk maken. Ze moeten actueel genoeg zijn, maar ook een veilige afstand bewaren. Ze moeten betrouwbare informatie leveren, maar ook waken voor de verschillende waarheden die zich ontvouwen. Dit wijst op twee van de belangrijkste rollen die de media vervullen, namelijk het bieden van informatie en een platform. Daarnaast is het ook van belang dat de media kritisch blijven en controle uitvoeren. Dit wijst op de waakhondfunctie die media hebben. Ze moeten oog hebben voor het vreselijke wat er gebeurt, maar afstandelijk genoeg blijven om niet partijdig te worden. Door al deze elementen kan een journalist zichzelf het best als ooggetuige opstellen (Allen & Zelizer, 2004). Het gaat daarbij om het vertellen van de waarheid en verslag te doen van wat er gebeurt. Echter is het probleem dat in zulke situaties elke partij hun eigen waarheid heeft, waardoor 'de' waarheid steeds moeilijker te traceren wordt voor een journalist.

Informereren en controleren zijn niet de enige twee functies die media tijdens oorlogen en conflicten onder verschillende omstandigheden dienen te bewerkstelligen. Media kunnen ook op andere manieren een rol spelen in het conflict. Zo uit Manoff (1998) zijn zorgen over het geweld en leed dat zich in de laatste eeuw heeft voltrokken. Met het oog hierop wijst hij op de rol die media kunnen hebben bij de preventie en het management van conflicten om idealiter bij te dragen aan vredesopbouw. Anderzijds kunnen media ook actief een bijdrage leveren aan een oplossing van het conflict. BBC-

correspondent Martin Bell introduceert hierover in 1997 de term *journalism of attachment*. Hij definieert het begrip als volgt:

“Journalism that cares as well as knows; that is aware of its responsibilities that will not stand neutrally between good and evil, right and wrong, the victim and the oppressor.”(Bell, 1998, p. 16).

Hij wijst er op dat een journalist niet buiten het conflict staat maar er deel van uitmaakt en een bepaalde invloed heeft. Echter kan men stellen dat dit op gespannen voet staat met het idee van objectiviteit (Deuze,2004), namelijk de journalist als de neutrale partij die evenwichtig verslag dient te doen van de situatie.

Ruigrok (2008) onderzocht de mate van journalism of attachment in de Nederlandse berichtgeving gedurende de oorlog in Bosnië. Ruigrok (2008) kent drie kenmerken toe aan journalism of attachment. Deze kenmerken hangen samen met het onderhouden van het eigen beeld wat een journalist heeft van het conflict. Het eerste kenmerk is dat het eigen denkraam van de journalistiek het meest aanwezig is in de berichtgeving. Het tweede kenmerk is het kiezen van onderwerpen of ooggetuigen die de eigen mening ondersteunen. Het derde kenmerk is het openlijk kiezen voor een partij en dat uitdragen in de berichtgeving.

De rollen van de media in tijden van conflict zijn in vele studies onderwerp van onderzoek geweest. In de jaren '70 definieert Galtung twee vormen van journalistiek waarmee hij de berichtgeving over een conflict onderscheid. Hij benoemt de 'war journalism' en de 'peace journalism' (Galtung, 2006). Deze twee vormen onderscheiden zich door de tegenstelling in de manier waarop er over een conflict bericht wordt en daarmee de rol die een medium vervult. Peace journalism wordt gekenmerkt door de aandacht voor vrede, de waarheid, mensen en oplossingen. Hierbij wordt veelal de aandacht gegeven aan het verkennen van het ontstaan van het conflict en de gevolgen daar van. Daarnaast wordt er vermeden om 'goed' en 'slecht' te bestempelen, maar juist te richten op meerdere partijen. Peace journalism is proactief en richt zich daarmee op het voorkomen van geweld. Bovendien is het empatisch en toont belangstelling in het 'gewone' volk en in de onzichtbare gevolgen van conflicten zoals trauma's en schade aan de gemeenschap. Ten slotte is peace journalism gericht op het vinden van oplossingen, maar blijft het ook berichten over de nasleep van het conflict. In tegenstelling tot peace journalism, wordt war journalism gekenmerkt door de aandacht voor geweld,

propaganda, elite en overwinning. Hierbij wordt veelal de aandacht gegeven aan geweld en verschillen tussen 'wij' en 'zij'. Ook gaat het hier om de zichtbare gevolgen van een conflict zoals de doden, gewonden en materiële schade. Bij war journalism wordt er wel bestempeld met 'goed' en 'fout'. Daarnaast wordt er vooral gesproken over de elite en is men partijdig. Ten slotte is war journalism gericht op overwinning en wordt berichtgeving gestopt wanneer het conflict beëindigd is.

Er kan gezegd worden dat journalism of attachment een combinatie is van peace en war journalism. Een omschrijving voor journalism of attachment kan ook zijn dat het journalistiek is die de intentie heeft van peace journalism met aspecten van war journalism die daardoor moreel verantwoordelijk zijn. Dit is te herleiden uit enkele aspecten die te vinden zijn in peace en war journalism, maar die ook terug te zien zijn in peace journalism. Bijvoorbeeld door de aandacht voor vrede, slachtoffers en geweld. Net zoals peace journalism streeft journalism of attachment naar een oplossing voor het conflict en het voorkomen van meer onrust. Anderzijds gebeurt dit wel, net zoals bij war journalism en in tegenstelling tot het peace journalism, door openlijk partij te kiezen en het 'goede' en 'slechte' te beschrijven. Met andere woorden, journalism of attachment combineert middelen uit die twee journalistieke vormen om het eigen doel te bereiken. De vraag of journalism of attachment net als peace journalism bericht over de nasleep van de oorlog zal door dit onderzoek blijken aangezien er wordt gekeken in hoeverre kenmerken van journalism of attachment terug te zien zijn in de berichtgeving na de oorlog.

Juist omdat media meerdere rollen en functies kunnen vervullen, zal de inhoud daarvan verschillen. Ook in conflictsituaties heeft dit te maken met de nieuwswaarden die gehanteerd worden met betrekking tot de rollen van de media. De oorlog in Bosnië is in de Nederlandse media uitvoerig besproken. Uit onderzoek blijkt dat er in de periode van de oorlog, 1992 tot en met 1995, grote verschillen te zien zijn in de hoeveelheid aandacht voor de oorlog in Bosnië, maar dat er geen dag voorbij is gegaan zonder dat er over bericht is (Ruigrok, 2005). Het eerste aspect van journalism of attachment is dan ook het op de agenda houden van het onderwerp. Uit onderzoek blijkt dat de kwaliteitskranten, het *NRC Handelsblad* en *de Volkskrant*, meer aandacht hebben besteed aan de oorlog dan de populaire krant *De Telegraaf* (Ruigrok, 2005). Door een stroom van nieuws konden zij de oorlog in Bosnië op de agenda van het publiek houden. Op deze manier vervulden de media de zogenaamde *agenda-settende* functie. Een welbekende

omschrijving van Cohen (1963) over deze functie is dat de media niet zozeer bepalen wat het publiek denkt, maar wel waarover het nadenkt. McCombs en Shaw (1972) introduceerden de theorie *agenda-setting* zoals die nu bekend is na een onderzoek waaruit blijkt dat media grote invloed hebben op wat het publiek belangrijk acht. Dit betekent dat de media in staat zijn een voorkeur uit te dragen voor bepaald nieuws waarmee ze door herhaalde aandacht invloed kunnen uitoefenen op het publieke en politieke bewustzijn. De media hebben gedurende de oorlog in Bosnië het conflict op de agenda weten te houden en daarmee is een aspect van journalism of attachment zichtbaar. In dit onderzoek wordt er gekeken naar de berichtgeving over Bosnië na de oorlog. De vraag is dan ook in hoeverre de media ook na de oorlog in staat waren om de oorlog op de agenda van het publiek te houden. Dit wordt onderzocht door middel van de volgende deelvraag;

Deelvraag 1: In hoeverre berichten de Nederlandse dagbladen over Bosnië in de periode van 1996 tot en met 2012?

Na een periode van afnemende aandacht voor de oorlog in Bosnië kwam daar in juli 1995 een eind aan. Door de val van Srebrenica op 11 juli 1995 en de betrokkenheid van de Nederlandse Dutchbat, steeg de aandacht voor Bosnië in de Nederlandse media wederom (Ruigrok, 2005). Wieten (2002) stelt dat de aandacht voor het 'schandaal Srebrenica' voortkomt uit het 'falend publiciteitsbeleid van de overheid' (p. 104). De relatie tussen de overheid en de media voedde het ongenoegen van de media waardoor er veelal de nadruk werd gelegd op Srebrenica als schandaal. Het gevoel van tekort schieten tijdens het drama heeft daar ook aan bijgedragen Wieten (2002). Het feit dat Srebrenica als 'schandaal' gezien werd in de media, is ook een frame die gehanteerd is in de berichtgeving over de oorlog in Bosnië, of specifiek over Srebrenica. In dit onderzoek wordt er gekeken naar de berichtgeving na de oorlog en de rol die Srebrenica daarin heeft. Dit wordt onderzocht door middel van de volgende deelvraag;

Deelvraag 2: In hoeverre domineert Srebrenica de berichtgeving van het Algemeen Dagblad, de Volkskrant en het NRC Handelsblad in de periode van 1996 tot en met 2012?

2.3 Framing

In de tijd van de oorlog in Bosnië wilden de media het conflict op de agenda houden. Naast dat de media de agenda van het publiek willen beïnvloeden, kunnen zij de berichtgeving vervolgens op verschillende manieren brengen, oftewel *framen*. Tijdens de oorlog in Bosnië waren de journalisten *attached*, waardoor ze het nieuws brachten op een manier die zij belangrijk vonden. Dit uitte zich onder andere in het benoemen van, in hun ogen, goede oplossingen, dader en slachtoffer. Door dit te doen hadden zij niet alleen invloed op de agenda van het publiek maar ook op de manier waarop men over de oorlog ging nadenken. In andere woorden, de framing van het nieuws speelde hier een belangrijke rol. Entman definieert framing als volgt:

“To frame is to select some aspects of a perceived reality and make them more salient in a communication text, in such a way as to promote a particular problem definition, causal interpretation, moral evaluation, and or/treatment recommendation for the item described.” (Entman, 1993, p. 52).

Frames bieden de mogelijkheid om de wereld te begrijpen. Het gebruik van frames zorgt er voor dat het publiek de informatie op een bepaalde manier opneemt en een beeld schetst van de situatie. Entman (1993) benoemt dat in frames mogelijk problemen, de redenen daarvan, de oordelen daarover en oplossingen genoemd worden. Hij geeft ook aan dat het in frames gaat om het geselecteerde dat uitspringt in een communicatieboodschap. De nadruk zorgt er dan ook voor dat die informatie meer opvalt, betekenisvol en gedenkwaardig voor het publiek wordt (Entman, 1993). Dit betekent dat frames allerlei mogelijke vormen kunnen aannemen en verschillende informatie kunnen bevatten die bijdragen aan het beoogde beeld dat de media over een conflict willen overbrengen.

Het is van belang om in gedachte te houden dat frames niet één op één overgenomen worden door het publiek. Dit heeft te maken met het feit dat de nieuwsconsument niet alleen door de media beïnvloed wordt maar ook door zijn eigen bevindingen. Daarnaast vindt framing op meerdere locaties in het communicatieproces plaats. Entman (1993) onderscheidt vier locaties. Ten eerste benoemt hij *de communicator* die bewust of onbewust op een bepaalde manier iets beschrijft. Ten tweede benoemt hij *de communicatietekst* waarin frames zitten die ontstaan door gebruik van bepaalde soort woorden en informatie. Ten derde benoemt hij *de ontvanger*

die tijdens het opnemen van de tekst nieuwe frames kan maken door diens eigen achtergrond en visie. Als laatst benoemt hij *cultuur* als een locatie waar framing plaats kan vinden omdat cultuur gezien kan worden als een groot frame waarbinnen men betekenis kan opmaken uit de afgesproken regels. Daarentegen moet er rekening gehouden worden met verschillende culturen aangezien publiek uit verschillende culturen een tekst anders kunnen interpreteren.

Voor dit onderzoek is het van belang om te kijken naar de tekst omdat er gezocht wordt naar frames in de berichtgeving die wijzen op kenmerken van journalism of attachment. De frames in de berichtgeving zijn echter niet vanzelfsprekend, maar worden gevormd door de makers, in dit geval de journalisten. Uit de tekst moet dan ook blijken in hoeverre een journalist kenmerken van journalism of attachment hanteert.

2.4 Ontstaan van frames

De totstandkoming van frames wordt beïnvloed door verschillende aspecten. Shoemaker en Reese (1996) hebben het model “Hierarchy of influences” ontwikkeld. Dit model beschrijft de vijf verschillende lagen die elk hun eigen invloed hebben op de journalist. De eerste laag betreft de journalist zelf. Hierbij gaat het om diens houding, eigenschappen en zowel de persoonlijke als professionele achtergrond van de journalist. Deze dragen bij aan de manier waarop de journalist omgaat met zijn vakgebied. De tweede laag betreft de media routine. Hierbij gaat het om het proces die een journalist doormaakt tijdens het werk. Ten derde betreft het de organisatie. Hierbij gaat het om de beperkingen, verplichtingen en ontwikkelingen waar een journalist mee te maken heeft omdat hij/zij vast zit aan een bepaalde organisatie en diens visie. De vierde laag betreft de invloed van buiten de media. Hierbij gaat het om aspecten die buiten de organisatie plaatsvinden maar wel invloed hebben op de media zoals wet en regelgeving. De vijfde en laatste laag betreft de ideologie. Hierbij gaat het om de normen en waarden van een cultuur die in stand gehouden worden of juist worden uitgedaagd.

Voor dit onderzoek is de invloed die de journalist zelf uitoefent van belang. In conflictsituaties komen journalisten in een omgeving terecht die afwijkt van het normale. De afschuwelijke realiteit van het conflict waarin geweld, verwoesting en lijden voorkomt, speelt mee in de manier waarop de journalist het beleeft (Allen & Zelizer, 2004). Deze ervaringen kunnen zich dan uiten in de berichtgeving waardoor er verschillende frames ontstaan. Dit geldt voor journalism of attachment dat juist is

ontstaan door de oorlog in Bosnië. Het kan gezien worden als een uitwerking van de eerste laag van de 'hierarchy of influence' van Shoemaker en Reese (1996). Immers ontstaat journalism of attachment mede door de persoonlijke beleving en denkframe van de journalist die beïnvloed wordt door de situatie waarin hij/zij zich bevindt. Vervolgens vindt deze opvatting van de journalist zijn uitwerking in de berichtgeving. Het is aangetoond dat journalism of attachment heeft plaatsgevonden in de berichtgeving over Bosnië tijdens de oorlog (Ruigrok, 2005). In dit onderzoek wordt er gekeken naar de berichtgeving over Bosnië na de oorlog en in hoeverre kenmerken van journalism of attachment daar nog een rol in spelen. Het is namelijk van belang om te weten wat er met de berichtgeving gebeurt wanneer journalisten niet meer onder oorlogsomstandigheden opereren of met een oorlogssituatie te maken hebben, maar wel over Bosnië berichten. Hiermee kan er iets gezegd worden over de mate waarin de situatie tijdens de oorlog nog van invloed is op de berichtgeving na de oorlog.

2.5 Frames tijdens de Bosnische oorlog

Frames komen voort uit rollen die de media op dat moment vervullen. Ze worden gevormd met een bepaald doel. Zo is te zien dat er frames voortkomen uit journalism of attachment, peace journalism en war journalism. Daarnaast is het eveneens duidelijk dat bepaalde frames terug te zien zijn in meerdere rollen en dat de rollen elkaar als het ware kunnen overlappen. Zo blijkt dat zowel het benadrukken van de dader en slachtoffer, als het goede en het slechte terug te zien is in journalism of attachment en war journalism. Anderzijds is het doel om een (vredige) oplossing te vinden weer terug te zien in journalism of attachment en peace journalism. Daarom kan journalism of attachment gezien worden als een combinatie van peace journalism en war journalism. Onmiskenbaar is het dat de rollen die de media tijdens een oorlog vervullen, voortkomen uit beweegredenen waar vanuit ze hun doel op een bepaalde manier willen verwezenlijken. In het vervolg van dit onderzoek wordt er gekeken naar welke frames er nog meer te zien waren in de berichtgeving tijdens de oorlog in Bosnië. Daarnaast wordt er gekeken naar frames die voor kunnen komen in de berichtgeving na de oorlog. Vervolgens wordt er onderzocht welke van deze frames voorkomen in de berichtgeving over Bosnië na de oorlog.

Journalism of attachment ontstaat wanneer een journalist wordt beïnvloed door de situatie waarin hij en waarover hij bericht. De beïnvloeding zorgt er voor dat er in

hoge mate aandacht besteed wordt aan een onderwerp en dat deze op een bepaalde manier gebracht wordt, oftewel *geframed*. Deze rol van journalism of attachment komt daarom tot uitdrukking door bepaalde frames die voorkomen in de berichtgeving.

In het onderzoek van Ruigrok (2008) worden drie frames gebruikt om na te gaan in hoeverre er journalism of attachment terug te vinden is in de berichtgeving over Bosnië tijdens de oorlog. Het eerste frame wordt het *bad guy frame* genoemd. In dit frame wordt er gekeken in hoeverre een van de partijen genoemd wordt als de 'dader'. Het 'bad guy' frame wordt bepaald door het tellen van de verklaringen waarin over een van de partijen wordt gezegd dat die (oorlogs) misdrijven plegen en/of hebben gepleegd, geweld hebben gebruikt tegen burgers, humanitaire vertegenwoordigers en VN-soldaten en het vredesproces en/of humanitaire hulp hebben belemmerd (Ruigrok, 2008). De journalist kan, naast het benoemen van de daad, expliciet benoemen dat een partij 'slecht' is. Het tweede frame wordt het *victim frame/ good guy frame* genoemd. In dit frame wordt er gekeken naar de beschrijving van de slachtoffers door de oorlog. Ook verklaringen waarin burgers worden afgeschilderd als de slachtoffers van geweld, oorlogsmisdaden of de oorlog in het algemeen, vallen binnen dit frame. De journalist kan, naast het benoemen van de daad, expliciet benoemen dat een partij 'goed' is. Deze twee frames zijn bovendien ook een uiting van war journalism omdat er een onderscheid gemaakt wordt tussen 'goed' en 'fout'. Het derde frame is het *solution frame*. In dit frame wordt er gekeken naar de oplossingen die geboden worden. Dit frame kan bestaan uit drie verschillende sub-frames (Ruigrok, 2005). Het *diplomatic intervention frame* wijst op vreedzame oplossingen door middel van bijvoorbeeld staakt-het-vuren of vredesakkoorden. Het *military intervention frame* wijst op oplossingen door middel van militair ingrijpen om vrede te behalen. Het *humanitarian intervention frame* wijst op berichten over de humanitaire situatie in Bosnië en gesteldheid van de bevolking. Het initiëren van interventie kan gezien worden als de peace journalism rol. Echter wordt door het onderscheid van bepaalde typen interventie ook een verschil aangedragen. Diplomatieke en humanitaire interventies worden gezien als niet gewelddadig en valt onder de uiting van de rol van peace journalism. De militaire interventie daarentegen valt onder de uiting van de rol van war journalism.

In de berichtgeving over Bosnië tijdens de oorlog is een duidelijke aanwezigheid van journalism of attachment te zien (Ruigrok, 2005). De bevindingen van Ruigrok (2008) wijzen erop dat de journalisten van *de Volkskrant* voornamelijk het bad guy

frame hanteren als er gesproken wordt over de Bosnische Serviërs. De journalisten van *Het NRC Handelsblad* hanteren voornamelijk het victim frame als het gaat om Bosnische Moslims. Daarnaast is het military solution frame veelgebruikt om ingrijpen in de situatie te verkondigen. Uit het onderzoek bleek dat in *de Volkskrant* journalism of attachment het meest expliciet te zien is, terwijl het in het *NRC Handelsblad* een subtielere vorm aanneemt (Ruigrok, 2008). In dit onderzoek wordt er gekeken hoe deze kenmerken van journalism of attachment terugkomen in de berichtgeving na de oorlog. Dit gebeurt aan de hand van twee frames van Ruigrok (2005), het bad guy frame en het victim/good guy frame. Dit wordt onderzocht door middel van de volgende deelvragen;

Deelvraag 3: In hoeverre wordt er gebruik gemaakt van kenmerken van journalism of attachment in de berichtgeving van het Algemeen Dagblad, de Volkskrant en het NRC Handelsblad in de periode van 1996 tot en met 2012.

Sub-deelvraag 3: In hoeverre worden de verschillende partijen benoemd als slachtoffer en/of dader in de berichtgeving van het Algemeen Dagblad, de Volkskrant en het NRC Handelsblad in de periode van 1996 tot en met 2012?

Hammond (2007) onderzocht ook de berichtgeving over de oorlog in Bosnië in de Engelse dagbladen. Hij beschreef in navolging van Susan Woodward enkele frames betreffende de oorzaak van de oorlog. Ten eerste benoemt hij de *ethnic war* frame. Hierbij gaat het om de etnische verschillen in het land als oorzaak van de oorlog. Ten tweede wordt het *Serbian aggression* frame genoemd. Hierbij gaat het om de agressie van Servië tegenover een erkend land om eigen grondgebied te vergroten. Ten derde wordt het *western interference* frame genoemd. Hierbij wordt de aandacht gevestigd op de erkenning van Bosnië- Herzegovina als land door het Westen, als oorzaak dient van de oorlog. Het ethnic war frame kan vallen onder een uiting van peace journalism omdat het de schuld geeft aan alle partijen in het conflict. Zowel de Serbian aggression frame als het Western interference frame vallen onder de uiting van de rol van war journalism omdat zij een onderscheid maken tussen 'wij-zij' en zij de schuld geven aan één partij. Dat de schuld gegeven wordt aan één partij is ook terug te zien in journalism of attachment. Dat wil zeggen dat Serbian aggression en Western interference ook kan vallen onder een uiting van het journalism of attachment.

Uit het onderzoek van Hammond (2007) blijkt dat de oorzaak van de oorlog in de berichtgeving tijdens de oorlog in Bosnië voornamelijk *geframed* is als Serbian aggression. Anderzijds is in het onderzoek van Ruigrok (2005) ook te zien dat de Bosnische Serviërs als daders worden benoemd. In dit onderzoek wordt er gekeken naar de berichtgeving na de oorlog en in hoeverre er nog wordt gesproken over de oorzaak van de oorlog en op welke manier deze beschreven wordt. Dit wordt onderzocht aan de hand van de volgende deelvraag:

Deelvraag 4: In hoeverre wordt de oorzaak van de oorlog in Bosnië in de berichtgeving van het Algemeen Dagblad, de Volkskrant en het NRC Handelsblad genoemd in de periode van 1996 tot en met 2012.

2.6 Uitbreiding van rollen en frames

De situatie na een oorlog verschilt van de situatie tijdens de oorlog. Hoewel bepaalde rollen van de media tijdens de oorlog ook van toepassing zijn in de berichtgeving na de oorlog, ontstaan er door de veranderende situatie ook nieuwe rollen. Hay (1999, zoals geciteerd in Becker, 2004, p. 3) benoemt vijf functies van de media die ze mogelijk kunnen vervullen na een conflict in het land waar het conflict heeft plaatsgevonden. De functies zijn reacties op de veranderingen in de maatschappij. De eerste verandering is de overwinning of de nederlaag. De media dienen dan de winnaar en de overwonnenen toe te wijzen. De vredesonderhandelingen en de vrede vallen onder de tweede verandering. Hierbij dienen de media als een bemiddelende rol of eventueel een destructieve rol als de vredesonderhandelingen ondermijnd worden. Daarnaast dienen ze ook het publiek te informeren. De derde verandering betreft de implementatie van de vrede. Hierbij hebben de media een actieve rol door middel van de educatieve taak en het verspreiden van informatie voor de opbouw van een vreedzame samenleving. De vierde verandering betreft de verkiezingen. De media dienen ook tijdens de verkiezingen als bemiddelaar van informatie. Daarnaast observeren en controleren ze de verkiezingen, net als in onze democratie media een informatiefunctie en een waakhondfunctie vervullen. Tot slot, dienen media informatie te verspreiden tijdens tribunalen.

Hoewel Hay deze rollen baseert op de media uit een land dat zelf de oorlog ervaren heeft, is het voor de media van een land dat betrokken was, ook van belang om

op de hoogte te blijven van de verschillende ontwikkelingen. In het geval van de Bosnische oorlog geldt zeker dat de Nederlandse media een belang hebben om de ontwikkelingen rondom Bosnië te volgen. Ten eerste door de betrokkenheid van Nederland via de VN, ten tweede door de rol die de Nederlandse soldaten hadden in Srebrenica en ten derde het feit dat het Joegoslavië-tribunaal gevestigd is in Den Haag. Daarbij hebben de Nederlandse media een rol in de verwerking van de oorlog. In specifieke zin waar de Nederlandse regering en/of soldaten mee te maken hebben gehad en de gevolgen daarvan.

In de voorgaande paragrafen is beschreven hoe de media werken in tijden van oorlog, welke nieuwswaarden zij hanteren in zulke omstandigheden en hoe de berichtgeving eruit ziet. Daar staat tegenover dat media ook blijven berichten over de situatie na de oorlog, maar is het de vraag welke veranderingen in nieuwswaarden er voorkomen? Immers moeten ook deze verschuiven aangezien men niet meer in een oorlogssituatie verkeert maar bezig is met het verwerken van een trauma daarvan. Uit onderzoek van Jaeger (2004) blijkt dat media zich in een periode na de oorlog gaan richten op verzoening. Hij onderzocht in hoeverre verzoening en het verzoeningsproces een onderwerp was in de berichtgeving over Frankrijk na de Tweede Wereldoorlog in Duitse dagbladen. Hieruit bleek dat de Duitse dagbladen actief meededen aan het verzoeningsproces. Dit bleek uit de brede aandacht voor Frankrijk en de Franse gemeenschap. Daarnaast werd er vertrouwen uitgesproken over de Fransen en werd er op een neutrale en/of positieve manier over hen gesproken. Na verloop van tijd is er verandering te zien. Er wordt een gevarieerde weergave gegeven van de Franse elite en daarbij werd de berichtgeving ook iets negatiever. Daarnaast is er meer aandacht voor niet-elite personen en worden gebeurtenissen meer gepersonaliseerd. Anderzijds kijkt Jaeger (2004) ook naar de manier waarop er geschreven wordt over de omgang met het verleden en verzoening. Daarbij vindt zij twee verschillende frames die vallen onder *constructieve elementen* en *destructieve of dubieuze elementen*. In het constructieve elementen frame wordt er gekeken naar opbouwende elementen die toewerken naar verzoening. Onder de constructieve elementen vallen artikelen waarin de hoeveelheid schade wordt beschreven dat is aangericht, uitdrukking van wil om het goed te maken en het overwinnen van het verleden in specifieke zin. Onder 'specifieke zin' benoemt Jaeger (2004) berechting en het uitspreken van manieren die wijzen op verzoening zoals het maken van specifieke afspraken.

In het destructieve elementen frame wordt er gekeken naar vernietigende elementen die afbreuk doen aan de verzoening. Onder de destructieve elementen vallen artikelen waarin bagatellisering van de oorlog plaatsvindt, de 'goede' kanten van de oorlog beschreven worden, zelfverbetering, de goede kant van zichzelf te laten zien en het relativiseren van de misdaad. In dit onderzoek wordt er gekeken naar de berichtgeving over Bosnië na de oorlog. Hierdoor kan er onderzocht worden in hoeverre verzoening in de berichtgeving geïnitieerd wordt. Dit wordt onderzocht door middel van de volgende deelvraag:

Deelvraag 5: In hoeverre worden constructieve en destructieve elementen in de berichtgeving over Bosnië in het Algemeen Dagblad, de Volkskrant en het NRC Handelsblad genoemd in de periode van 1996 tot en met 2012?

Nederland was betrokken bij de oorlog in Bosnië door middel van hun bijdrage aan UNPROFOR. Dutchbat had de taak om de 'safe areas' te bewaken. De meeste aandacht verkreeg Nederland door de val van Srebrenica. De stad Srebrenica werd ingenomen en er vond een genocide plaats waarbij 7000 moslimjongens- en mannen om het leven kwamen (NIOD, 2002). Er werd veel gespeculeerd over wat Nederland had moeten doen en wat diens rol nou precies was. Naar aanleiding van het NIOD rapport uit 2002 over de rol van Nederland, viel dan ook het kabinet. Het Nederlandse leger had niet genoeg gedaan om de bevolking die daar aanwezig was te beschermen. Volgens het rapport treft het Nederlandse leger eigenlijk geen blaam voor wat daar gebeurd is (NIOD, 2002). De media bleven echter ook de aandacht vestigen op het Nederlandse leger waardoor er verschillende perspectieven over de situatie te vinden waren. Harde verwijten en negatieve beeldvorming waren dan ook zeer aanwezig (NIOD, 2002). Volgens het NIOD-rapport (2002) was dit te wijten aan onder andere de contacten van Karremans met de pers waarin hij benoemde dat er "no good guys, no bad guys" waren en de waardeoordelen die hij over Mladic uitte. De slechte contacten tussen defensie en de pers droegen ook bij aan negatieve beeldvorming. Daarbij kwamen de beelden uit Zagreb van feestvierende soldaten niet ten goede van de beeldvorming over Dutchbat.

Algra, Elands en Schoeman (2007) hebben onderzoek gedaan naar de manier waarop de Nederlandse veteranen tussen 2000 en 2004 zijn weergegeven in de media. Zij onderzochten drie frames die voortgekomen zijn uit een literatuurstudie, het helden-

frame, dader-frame, het slachtoffer-frame en het neutrale-frame. Deze frames zijn gebaseerd op de manier waarop er door de jaren heen over de veteranen bericht is. Zij wijzen er op dat de termen moeten worden geïnterpreteerd in de ruimste zin van het woord, als overkoepelende types. Het heldenframe is te zien wanneer soldaten en/of veteranen benoemd worden als helden of positief beschreven worden. Het dader frame is te zien wanneer soldaten/veteranen benoemd worden als daders. Hier vallen alle negatieve beschrijvingen onder zoals onderprestatie door nalatigheid en oorlogsmisdaden. Het slachtoffer frame is te zien wanneer soldaten worden benoemd als slachtoffers. Hierbij gaat het om de beschrijvingen van soldaten als slachtoffers van een mislukt overheidsbeleid, met gezondheidsklachten, slachtoffers van de omstandigheden of slachtoffers van officiële verwaarlozing. Het neutrale frame is te zien wanneer er geen specifieke stempel wordt gedrukt op de soldaten en/of veteranen en er onbevooroordeeld over gesproken wordt.

Uit het onderzoek blijkt dat er over het algemeen positief geschreven is over de veteranen maar dat het slachtofferframe overduidelijk naar voren komt (Algra et al., 2007). Echter, in artikelen waarin veteranen het belangrijkste onderwerp zijn, blijven ze toch voornamelijk als slachtoffer beschreven maar worden ze ook iets vaker als held weergegeven. Ook bekeken zij welke groep veteranen het meest met een bepaald frame werden geassocieerd. Hieruit blijkt dat 60% van de artikelen met het dader frame over de Srebrenica veteranen gaat. Dit is mogelijk het resultaat van de aandacht die gegeven werd aan het 'schandaal' in Srebrenica, dan aan onderzoek naar de feiten van de tragedie (Wieten, zoals geciteerd in Algra, Elands & Schoeman, 2007). In dit onderzoek wordt er gekeken naar de manier waarop soldaten in een periode na de Bosnische oorlog beschreven worden. Dit wordt onderzocht door middel van de volgende deelvraag:

Deelvraag 6: In hoeverre worden de Nederlandse soldaten als held, slachtoffer of dader benoemd in de berichtgeving over Bosnië in het Algemeen Dagblad, de Volkskrant en het NRC Handelsblad in de periode van 1996 tot en met 2012?

3. Methode en operationalisering

3.1 Onderzoeksmateriaal

Het onderzoeksmateriaal voor dit onderzoek komt uit drie Nederlandse kranten, *de Volkskrant*, het *NRC Handelsblad* en het *Algemeen Dagblad*. De keuze voor deze kranten betreft een goede weergave van de Nederlandse dagbladen en het onderscheid tussen kwaliteitskranten en een populaire krant. In deze kranten wordt er gekeken op artikelniveau naar artikelen over Bosnië. De onderzoeksperiode loopt van 1 januari 1996 tot en met 31 december 2012. De startdatum van het onderzoek is gekozen omdat op dat moment de oorlog in Bosnië 'officieel' voorbij was. De einddatum van 31 december 2012 is gekozen om zo'n breed mogelijk beeld te kunnen krijgen over een langere periode. De hoeveelheid artikelen in totaal bedraagt 12.310 (zie tabel 1). In tabel 1 zijn de aantallen van de artikelen per krant te zien waarin Bosnië expliciet genoemd is.

Tabel 1. *Overzicht artikelen 'Bosnië' per krant.*

Periode	Aantal artikelen in de onderzoeksperiode
NRC Handelsblad	5033
de Volkskrant	4151
Algemeen Dagblad	3126
<i>Totaal</i>	<i>12.310</i>

3.2 Methode

In dit onderzoek wordt er gebruik gemaakt van de kwantitatieve inhoudsanalyse. Deze zal bestaan uit een automatische inhoudsanalyse en een handmatige inhoudsanalyse. De automatische inhoudsanalyse zal gebruikt worden om de data te verkennen en analyseren. Hier wordt de Amsterdam Content Analysis Toolkit (AmCAT) voor gebruikt (Van Atteveldt, 2008). AmCAT is een computerinfrastructuur bestaande uit een database en verschillende technieken om teksten te doorzoeken en te analyseren. Door middel van zoekterm 'Bosnië' wordt er gekeken naar de mate van aandacht voor de oorlog in het nieuws gedurende de onderzoeksperiode. Op deze manier kan er antwoord gegeven worden op deelvraag 1. Daarnaast wordt er door middel van deze methode bekeken in hoeverre Srebrenica met Bosnië wordt geassocieerd. Hiervoor worden zoektermen 'Srebrenica' en 'Bosnië' gebruikt. De automatische analyse is ook geschikt om interessante momenten uit de data te selecteren en deze vervolgens specifieker te

bekijken. Voor dit onderzoek zijn dat de pieken in de gehele periode. Uit deze analyse is gebleken dat zes momenten daar geschikt voor zijn. In tabel 2 zijn deze periodes te zien.

Tabel 2. *Gekozen periodes voor handmatige analyse*

Periode	NRC Handelsblad	de Volkskrant	Algemeen Dagblad
september-1996	90	76	55
juli-1997	69	43	39
januari-2001	45	31	21
april-2002	70	60	31
juli-2005	39	22	14
mei-2011	21	29	17
<i>Totaal</i>	<i>334</i>	<i>261</i>	<i>177</i>

De gekozen periodes worden nader bekeken. Dit gebeurt door middel van de handmatige inhoudsanalyse aan de hand van de vragenmethode op artikelniveau. Via deze methode is het mogelijk om selectie en benadrukking in de berichtgeving te analyseren, oftewel frames. Bij de vragenmethode zijn vragen opgesteld die wijzen op bepaalde frames. Deze vragen kunnen met 'ja' of 'nee' beantwoord worden waardoor de mate van aanwezigheid van een frame bepaald wordt. In de bijlage is het codeboek te vinden. De deelvragen 3 tot en met zes zullen door middel van de handmatige inhoudsanalyse bekeken worden.

3.3 Operationalisering van concepten

In dit onderzoek wordt er door middel van deelvraag 3 gekeken naar de kenmerken van journalism of attachment in de berichtgeving na de oorlog. In navolging van Ruigrok (2008) wordt dit gemeten door te kijken naar het bad guy frame en het victim frame. Dit wordt gemeten aan de hand van de volgende vragen:

Bad guy frame

- Wordt er een dader genoemd?
- Worden er beschrijvingen gedaan van kwade activiteiten die zijn uitgevoerd?
- Vindt er een waardeoordeel plaats door de journalist?

Victim/good guy frame

- Wordt er een slachtoffer genoemd?
- Komen er slachtoffers aan het woord?

- Worden er beschrijvingen gedaan van wreedheden die zijn aangericht?
- Vindt er een waardeoordeel plaats door de journalist?

Door middel van subdeelvraag 3 wordt er gekeken naar degene die als bad guy en victim worden gezien. Dit wordt gemeten aan de hand van de volgende vragen:

Bad guy

- Worden de Bosnische Moslims als dader genoemd?
- Worden de Bosnische Serviërs als dader genoemd?
- Worden de Bosnische Kroaten als dader genoemd?
- Worden de Nederlandse regering als dader genoemd?
- Worden de VN/Vredesmachten/Internationale gemeenschap als dader genoemd?

Victim/good guy

- Worden de Bosnische Moslims als slachtoffer genoemd?
- Worden de Bosnische Serviërs als slachtoffer genoemd?
- Worden de Bosnische Kroaten als slachtoffer genoemd?
- Worden de Nederlandse regering als slachtoffer genoemd?
- Worden de VN/Vredesmachten/Internationale gemeenschap als dader genoemd?

Door middel van deelvraag 4 wordt er in dit onderzoek gekeken naar de oorzaken van de oorlog die in de berichtgeving na de oorlog genoemd zijn. In navolging van Hammond (2007) wordt dit gemeten door te kijken naar het ethnic war frame, Serbian aggression frame en het Western interference frame. Dit wordt gemeten aan de hand van de volgende vragen:

- Wordt er een oorzaak voor de oorlog genoemd?

Het *ethnic war* frame.

- Worden de etnische verschillen in het land als oorzaak van de oorlog benoemd?

Het *Serbian aggression* frame

- Wordt de agressie van Servië om het eigen grondgebied te vergroten tegenover een erkend land als oorzaak van de oorlog benoemd?

Het *western interference* frame

- Wordt de erkenning van Bosnië- Herzegovina als land door het Westen als oorzaak van de oorlog benoemd?

In dit onderzoek wordt er door middel van deelvraag 5 gekeken naar de omgang van de media met het verleden in de berichtgeving na de oorlog. In navolging van Jaeger (2004) wordt dit gemeten door te kijken naar het constructieve elementen frame en het destructieve elementen frame. Dit wordt gemeten aan de hand van de volgende vragen:

Het 'constructieve elementen' frame

- Wordt de hoeveelheid schade dat is aangericht beschreven?
- Wordt de wil om het goed te maken beschreven?
- Worden er specifieke manieren genoemd om het verleden te overwinnen?
- Worden er nog andere constructieve elementen genoemd?

Het 'destructieve of dubieuze elementen' frame

- Wordt de oorlog gebagatelliseerd?
- Worden er 'goede' kanten van de oorlog beschreven?
- Vindt er zelfverbetering plaats door het tonen van eigen goede wil en eigen goede kant?
- Worden de misdaden gerelativeerd?
- Worden er nog andere destructieve elementen genoemd?

In dit onderzoek wordt er door middel van deelvraag 6 ook gekeken naar de manier waarop de soldaten zijn beschreven in de berichtgeving na de oorlog. Uitsluitend zal dit gebeuren aan de hand van artikelen waarin soldaten genoemd worden. Om deze artikelen te selecteren zal er in het codeboek de vraag 'Wordt er over soldaten gesproken?' opgesteld worden. Alle artikelen waarin dit wel het geval is zullen meegenomen worden in de analyse. In navolging van Algra, Elands en Schoeman (2007) wordt er gemeten door te kijken naar het helden-frame, het dader-frame, het slachtoffer-frame en het neutrale-frame. Dit wordt gemeten aan de hand van de volgende vragen:

Helden-frame

- Worden de soldaten als helden weergegeven?

Dader-frame

- Worden de soldaten als daders weergegeven?

Slachtoffer-frame

- Worden de soldaten als slachtoffers weergegeven?

Neutraal-frame

- Worden de soldaten neutraal weergegeven?

3.4 Intercodeurbetrouwbaarheid

De intercodeurbetrouwbaarheid is gemeten aan de hand van 50 identieke artikelen die door een tweede codeur geanalyseerd zijn. De codeerinstrucies zijn te vinden in bijlage B. Door middel van het berekenen van de Cohen's Kappa is gebleken dat de gemiddelde overeenstemming een kappa van 0.852 heeft. Dit betekent een overeenstemming van 85%. In bijlage C is een specificering te vinden.

4. Resultaten

4.1 Overzicht van de berichtgeving

“In hoeverre berichten het Algemeen Dagblad, de Volkskrant en het NRC Handelsblad over Bosnië in de periode van 1996 tot en met 2012?”

In de periode van 1996 tot en met 2012 zijn er 12.310 artikelen over Bosnië verschenen in *het NRC Handelsblad, de Volkskrant* en *het Algemeen Dagblad*. In tabel 1 is een overzicht te zien van de berichtgeving over Bosnië in diezelfde periode per krant. Deze gegevens zijn verkregen door middel van automatische inhoudsanalyse. Daarnaast is ook de relatieve aandacht voor Bosnië weergegeven ten opzichte van de totale berichtgeving per krant.

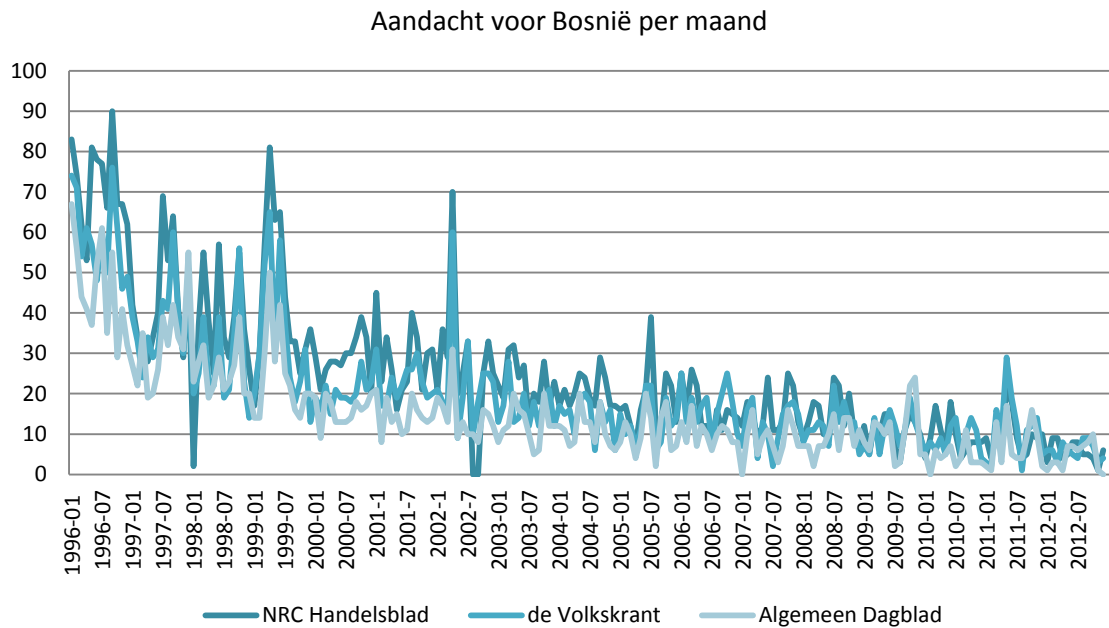
Tabel 1. *Overzicht verschenen artikelen Bosnië en gehele krant*

	NRC Handelsblad	de Volkskrant	Algemeen Dagblad
Artikelen Bosnië	5.033 0,79%	4.151 0,62%	3.126 0,39%
Artikelen gehele onderzoeksperiode	632.672 100%	669.798 100%	793.158 100%

De aandacht voor Bosnië in het *NRC Handelsblad* ten opzichte van het totaal aantal gepubliceerde artikelen in die krant ligt hoger in vergelijking met de rest van de kranten. Dit betekent dat het *NRC Handelsblad* meer aandacht besteedt aan Bosnië dan de andere twee kranten. Bovendien is te zien dat het *NRC Handelsblad* bijna twee keer zoveel aandacht besteedt aan Bosnië dan het *Algemeen Dagblad*. Ook *de Volkskrant* besteedt relatief meer aandacht aan Bosnië dan het *Algemeen Dagblad*.

In grafiek 1 is te zien hoe het verloop van de berichtgeving over Bosnië eruit ziet in de periode van 1 januari 1996 tot en met 31 december 2012. Het meest opvallende aan deze grafiek is dat de berichtgeving gradueel per jaar afneemt. Dit duidt erop dat het steeds minder interessant wordt voor de journalistiek naarmate de tijd verloopt. Het wordt per jaar minder nieuwswaardig omdat de oorlog steeds langer geleden is. Bovendien blijkt dan ook dat er in steeds mindere mate aandacht is voor Bosnië wat erop duidt dat Bosnië minder vaak binnen de nieuwswaarden valt. De drie verschillende kranten, het *NRC Handelsblad, de Volkskrant* en het *Algemeen Dagblad*, volgen elkaar wel in de berichtgeving. Anderzijds is te zien dat het aantal artikelen in het *NRC Handelsblad*

over het algemeen hoger ligt, gevolgd door *de Volkskrant* en vervolgens het *Algemeen Dagblad*.

Grafiek 1. Verschenen artikelen over Bosnië

Door middel van een ANOVA-toets is er gekeken naar verschil in aandacht. Uit de analyse is gebleken dat er een significant verschil ($F(df=2, n=612) = 18,561$; sig = 0,000) is in de mate van aandacht voor Bosnië per maand in de drie verschillende kranten. Daarnaast is dit verschil ook significant met betrekking tot de relatieve aandacht ($F(df=2, n=612) = 37,219$; sig = 0,000). De berichtgeving over Bosnië in het *NRC Handelsblad* bedraagt per maand gemiddeld 25 artikelen, dit staat voor 0,80 % van de totale berichtgeving in die krant in de gehele onderzoeksperiode. Voor *de Volkskrant* zijn dat per maand gemiddeld 20 artikelen, dit staat voor 0,62% van de totale berichtgeving in die krant. In het *Algemeen Dagblad* zijn er per maand gemiddeld 15 artikelen verschenen, dit staat voor 0,40% van de totale berichtgeving in die krant. Er kan met zekerheid gezegd worden dat het *NRC Handelsblad* meer bericht over Bosnië dan *de Volkskrant* en het *Algemeen Dagblad*. Daarnaast kan ook met zekerheid gezegd worden dat *de Volkskrant* meer bericht over Bosnië dan het *Algemeen Dagblad*. Uit deze gegevens wordt geconcludeerd dat het *NRC Handelsblad* significant meer aandacht besteedt aan de ontwikkelingen rondom Bosnië, wat erop kan duiden dat zij het een prominentere plek geeft in haar totale berichtgeving dan *de Volkskrant* en het *Algemeen Dagblad*.

Pieken in het nieuws

Een ander aspect dat in deze grafiek opvalt, is de aanwezigheid van de pieken. De pieken zijn te zien in september 1996, juli 1997, april 1999, januari 2001, april 2002, juli 2005 en mei 2005. Deze pieken zijn geanalyseerd door middel van handmatige inhoudsanalyse en op deze manier is er inzicht verkregen in de onderwerpen waar het over gaat. De pieken duiden op nieuwswaardige momenten die voor de journalisten weer interessant zijn gebleken om over te berichten. De piek in september 1996 is te wijten aan de verkiezingen die plaatsvonden in Bosnië. De piek in juli 1997 heeft te maken met de gemeenteraadsverkiezingen in Bosnië. De piek in april 1999 heeft te maken met de militaire interventie van de NAVO in Servië tijdens de Kosovo-oorlog. Hierbij is te zien dat Bosnië als voorbeeld wordt betrokken in de berichtgeving. De piek in januari 2001 komt door de aandacht voor het 'Balkansyndroom'. Deze benaming werd gegeven aan een ziektebeeld dat voorkwam bij soldaten die gediend hebben in de Balkanoorlog en mogelijk in aanraking zijn gekomen met wapens met verarmd uranium. De piek in april 2002 heeft te maken met het verschijnen van het NIOD-rapport over de kwestie Srebrenica en de val van het kabinet als gevolg. De piek in juli 2005 komt voort door de tienjarige herdenking van de val van Srebrenica. Ten slotte komt de piek in mei 2005 door de arrestatie van oorlogsmisdadiger Ratko Mladic.

Er is gekeken naar de onderwerpen die voorkomen in de berichtgeving over Bosnië in de pieken in september 1996, juli 1997, januari 2001, april 2002, juli 2005 en mei 2005. De onderwerpen zijn onderverdeeld in overkoepelende categorieën. In bijlage D is te vinden welke specifieke onderwerpen onder de categorieën vallen. De resultaten voor de overkoepelende categorieën zijn te zien in tabel 2.

Tabel 2. *Overzicht gegroepeerde onderwerpen per krant*

Onderwerp	NRC Handelsblad	de Volkskrant	Algemeen Dagblad
Oorlog	13,0%	20,1%	12,4%
Politiek	23,3%	21,9%	25,4%
Rechtspraak	14,1%	13,8%	13,0%
Na de oorlog	16,0%	18,9%	19,2%
Overig	3,4%	1,2%	2,8%
<i>Overig – telt niet mee</i>	<i>30,2%</i>	<i>24,3%</i>	<i>27,1%</i>

Het onderwerp 'politiek' is in alle kranten het meest prominent aanwezig. Het *Algemeen Dagblad* besteedt de meeste aandacht aan dit onderwerp (25,4%), gevolgd door het *NRC Handelsblad* (23,3%) en *de Volkskrant* (21,9%). Het onderwerp 'Oorlog' komt het vaakst voor in *de Volkskrant*, namelijk in 20,1% van de berichtgeving. In de twee andere kranten ligt dit lager, in ongeveer 13% van de berichtgeving. Na 'Politiek' komt het onderwerp 'Na de oorlog' het meest voor in de drie kranten. In het *Algemeen Dagblad* is dit het meest, namelijk in 19,2% van de berichtgeving. Voor *de Volkskrant* is het 18,9% en voor de *NRC Handelsblad* 16,0%. Het onderwerp 'rechtspraak' is in 14,1% van de berichtgeving van het *NRC Handelsblad* te vinden en in ongeveer 13% van de overige twee kranten. Overigens blijkt uit de Chi-kwadraattoets dat er geen significante verschillen gevonden zijn in de verdeling van de aandacht over de onderwerpen tussen de kranten ($\chi^2(10, N=773) = 13,267, p= 0,209, V= 0,093$).

De artikelen over Bosnië die geanalyseerd zijn door middel van handmatige inhoudsanalyse, maar die niet vallen binnen de data voor verder onderzoek zijn gegroepeerd in onderwerp 'Overig-telt niet mee'. Daaruit blijkt dat berichtgeving die niet relevant is voor dit onderzoek en berichtgeving waarin 'Bosnië' alleen als voorbeeld genoemd wordt, het meest te vinden is in het *NRC Handelsblad*, gevolgd door het *Algemeen Dagblad* en *de Volkskrant*.

Over tijd

De voorgaande analyses hebben uitgewezen dat er geen significante verschillen zijn tussen de kranten op het gebied van onderwerpen. Eerder is te zien dat het verloop van het nieuws een grote mate van gelijkheid vertoont. Blijkbaar opereren de verschillende media op eenzelfde wijze waar het gaat om de berichtgeving over Bosnië. Op dezelfde momenten vinden journalisten zowel de politiek als de nasleep van de oorlog belangrijk. In andere woorden, zij hanteren dezelfde nieuwswaarden als het Bosnië betreft. Om deze reden wordt er in de vervolganalyses gekeken naar de berichtgeving als geheel. In tabel 3 is te zien in hoeveel procent van de berichtgeving de verschillende onderwerpen te zien zijn.

Tabel 3. Gegroepeerde onderwerpen over tijd

Onderwerp	Piek 1 september 1996	Piek 2 juli 1997	Piek 3 januari 2001	Piek 4 april 2002	Piek 5 juli 2005	Piek 6 mei 2011
Oorlog	5,4%	2,0%	2,0%	46,0%	34,7%	9,0%
Politiek	43,0%	30,5%	6,1%	13,7%	8,0%	6,0%
Rechtspraak	2,7%	25,2%	12,2%	4,3%	13,3%	49,3%
Na de oorlog	25,8%	15,9%	29,6%	8,7%	17,3%	3,0%
Overig	1,4%	2,6%	1,0%	3,7%	4,0%	1,5%
<i>Overig – telt niet mee</i>	<i>21,7%</i>	<i>23,8%</i>	<i>49,0%</i>	<i>23,6%</i>	<i>22,7%</i>	<i>31,3%</i>

Er zijn significante verschillen tussen de onderwerpen in de pieken ($X^2(25, N=773) = 3,947, p= 0,000, V= 0,320$). Het opvallende aan de resultaten is dat de aanwezigheid van verschillende onderwerpen varieert per piek. In april 2002 is er het meest bericht over de oorlog, namelijk in 46% van de berichtgeving. Ook is er een redelijk hoog percentage van 34,7% in juli 2005 te zien. De piek in april 2002 ging vooral over Srebrenica en het verschijnen van het NIOD-rapport met als gevolg het aftreden van Kabinet Kok II. “Een fataal 'doormodderscenario'; 'Dutchbat werd uitgezonden met een onhelder mandaat'; 'Minister Voorhoeve liep steeds achter de feiten aan'” kopte het *Algemeen Dagblad*. “Aftreden kabinet draagt niet bij aan inhoudelijk debat ; Bosnische oorlog maakte iedere dag slachtoffers” kopte *de Volkskrant*. “Het had anders gekund ; Het hoofdrapport van het NIOD is een uitputtende feitenstudie” was te lezen in het NRC Handelsblad.

De politiek kwam veel ter sprake in de eerste twee pieken, namelijk in 43,0% van de berichtgeving in september 1996 en in 30,5% van de berichtgeving in juli 1997. “Bosnië rustig naar stembus” en “Nationalisten opnieuw sterker; Gematigden trekken bij Bosnische parlementsverkiezingen aan kortste eind” kopte het *Algemeen Dagblad*. “Opkomst in Bosnië meer dan 100 procent” was te lezen in *de Volkskrant* en in het *NRC Handelsblad* stond “Winst van nationalisten; Hertelling Bosnië: geen verrassingen”.

De berichtgeving over rechtspraak piekt in mei 2011 met 49,3%. Dit was vooral veroorzaakt door de aanhouding van oorlogsmisdadiger Ratko Mladic. “Drama srebrenica ook na arrestatie Mladic niet afgesloten”, “Eindelijk, eindelijk” en “Bewijs rol Mladic in Srebrenica ligt al jaren klaar” kopten de drie kranten. Eerder is in juli 1997 al te zien dat dit onderwerp in 25,2% van de berichtgeving voorkwam. Het onderwerp ‘na de oorlog’ fluctueert net als de andere onderwerpen. Het meest wordt hierover bericht in januari 2001. Dit is te verwijzen naar de berichtgeving over het ‘Balkansyndroom’

waar veel aandacht besteed is aan het ziektebeeld en soldaten die mogelijk daarmee te maken hebben. “Meldpunt Balkan- syndroom ; Telefonische informatie voor verontruste militairen”, “Europa in de ban van Balkan-syndroom” en “NAVO belooft snel openheid over Balkansyndroom” kopten de kranten.

Daarnaast is er door middel van een ANOVA-toets gekeken naar het verschil tussen de onderwerpen over tijd. Hieruit blijkt dat er een trend te zien is in het verschil $F(df=5, n=35) = 2,278$; sig = 0,072) tussen de onderwerpen over tijd. Dit heeft te maken met het gemiddelde tussen de onderwerpen ‘overig-telt niet mee’ en ‘overig’.

4.2. Srebrenica

“In hoeverre domineert Srebrenica de berichtgeving van het Algemeen Dagblad, de Volkskrant en het NRC Handelsblad in de periode van 1996 tot en met 2012?”

In de periode van 1996 tot en met 2012 zijn er 12.310 artikelen verschenen in het *NRC Handelsblad*, *de Volkskrant* en het *Algemeen Dagblad*. Van die artikelen gaan er 1988 artikelen over Srebrenica. Deze gegevens zijn verkregen door middel van automatische inhoudsanalyse over de gehele data over Bosnië in de onderzoeksperiode. In tabel 4 zijn deze gegevens te zien. Dit betekent dat 16,15% van de totale berichtgeving over Bosnië te maken heeft met Srebrenica.

Tabel 4. *Srebrenica in berichtgeving over Bosnië*

	NRC Handelsblad	de Volkskrant	Algemeen Dagblad
Artikelen Srebrenica	826 16,41%	707 17,27%	455 14,56%
Artikelen Bosnië	5.033 100%	4.151 100%	3.126 100%

Per krant verschillen de aantallen. Zo is te zien dat in Het *NRC Handelsblad* (826) de meeste artikelen verschenen zijn, gevolgd door *de Volkskrant* (707) en het *Algemeen Dagblad* (455). De relatieve aandacht voor Srebrenica is in *de Volkskrant* het hoogst. Van de drie kranten besteedt *de Volkskrant* de meeste aandacht aan Srebrenica in de berichtgeving over Bosnië. Daar is Srebrenica te vinden in 17,3% van de berichtgeving. Voor het *NRC Handelsblad* is dit in 16,4% van de berichtgeving over Bosnië het geval.

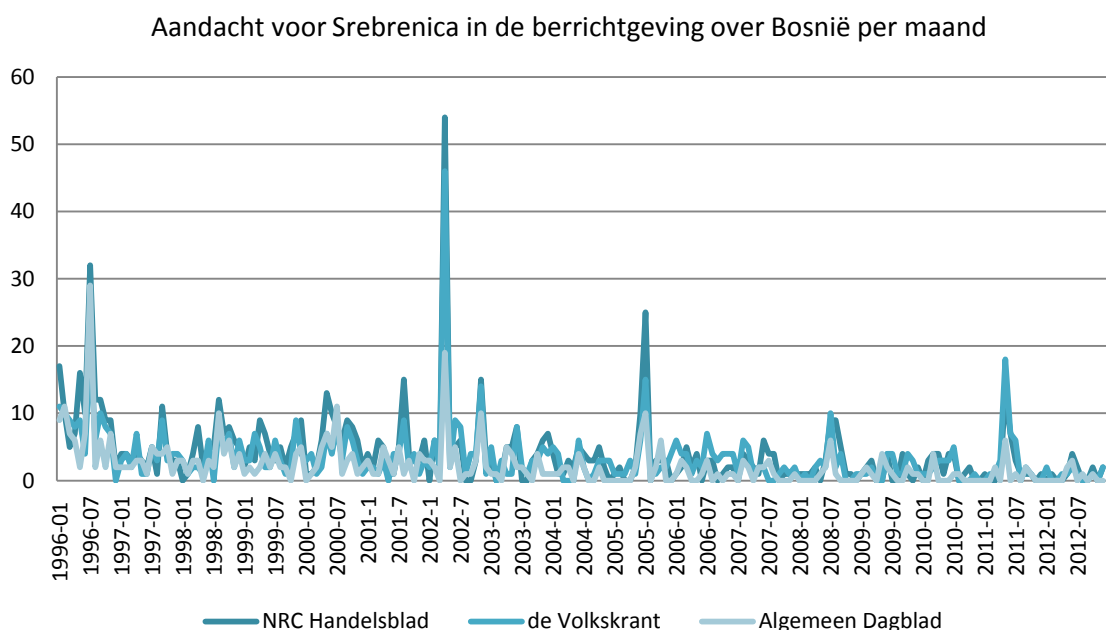
Daarmee besteedt het *NRC Handelsblad* meer aandacht aan Srebrenica dan het *Algemeen Dagblad*. Daar gaat het in 14,6% van de gehele berichtgeving over Srebrenica.

Anderzijds is in tabel 5 te zien dat de aandacht voor Srebrenica in relatie tot de gehele berichtgeving in de onderzoeksperiode in het *NRC Handelsblad* het hoogst is. In 0,13% van de gehele berichtgeving gaat het over Srebrenica. Voor *de Volkskrant* is het 0,11%. De minste aandacht voor Srebrenica wordt besteed in het *Algemeen Dagblad*. Daar gaat het om 0,06%.

Tabel 5. *Overzicht verschenen artikelen Srebrenica en gehele krant*

	NRC Handelsblad	de Volkskrant	Algemeen Dagblad
Artikelen Srebrenica	826 0,13%	707 0,11%	455 0,06%
Artikelen gehele onderzoeksperiode	632.672 100%	669.798 100%	793.158 100%

In grafiek 2 is te zien hoe het verloop van de berichtgeving over Srebrenica eruit ziet in de periode van 1 januari 1996 tot en met 31 december 2012. Uit de grafiek is op te maken dat de aandacht fluctueert. De drie verschillende kranten, het *NRC Handelsblad*, *de Volkskrant* en het *Algemeen Dagblad*, volgen elkaar in de berichtgeving. De aandacht voor Srebrenica in de berichtgeving over Bosnië piekt in juli 1996, april 2002, juli 2005, juli 1998 en mei 2011.

Grafiek. 2 *verschenen artikelen over Srebrenica*

Door middel van een ANOVA-toets is er gekeken naar de verschillen tussen de kranten per maand. Uit de analyse is gebleken dat er een significant verschil ($F(df=2, n=612) = 8,785$; sig = 0,000) is tussen de kranten in de mate van aandacht voor Srebrenica. Het blijkt dat er een significant verschil is tussen de aandacht in het *Algemeen Dagblad* en de andere twee kranten. De berichtgeving over Srebrenica in het *NRC Handelsblad* bedraagt per maand gemiddeld 4 artikelen, dit staat voor 16,20% van de gehele berichtgeving over Bosnië. Voor *de Volkskrant* zijn dat per maand gemiddeld 3,5 artikelen, dit staat voor 17,38% van de gehele berichtgeving over Bosnië. In het *Algemeen Dagblad* zijn er per maand gemiddeld 2 artikelen verschenen, dit staat voor 14,87% van de gehele berichtgeving over Bosnië. Overigens is het verschil in relatieve aandacht voor Srebrenica tussen de kranten niet significant ($F(df=2, n=612) = 0,675$; sig = 0,509).

Conditionele waarschijnlijkheid

Om meer te kunnen zeggen over de verhouding tussen de berichtgeving over Bosnië en Srebrenica is er gekeken naar de kans dat het nieuws over Bosnië ook daadwerkelijk gaat over Srebrenica. Dit wordt gedaan door gebruik te maken van de conditionele waarschijnlijkheid. Daarmee wordt geanalyseerd hoeveel kans er bestaat dat wanneer Bosnië genoemd wordt, ook Srebrenica in de berichtgeving voorkomt en vice versa. In tabel 6 is te zien dat de kans dat Srebrenica voorkomt in de berichtgeving over Bosnië 13,3% is. Omgekeerd is de kans dat Bosnië genoemd wordt in de berichtgeving over Srebrenica 49,2%.

In tabel 7 zijn deze kansen per krant te zien. Hieruit blijkt dat de kans dat het nieuws over Bosnië daadwerkelijk over Srebrenica gaat in het *NRC Handelsblad* het hoogst is met 20,7%, gevolgd door het *Algemeen Dagblad* met 13,3% en *de Volkskrant* met 6,2%. Dit duidt erop dat van de drie kranten het nieuws over Bosnië in het *NRC Handelsblad* het meest gerelateerd wordt aan Srebrenica. Andersom is te zien dat de kans dat het nieuws over Srebrenica daadwerkelijk over Bosnië gaat in *de Volkskrant* het hoogst is met 66,6%, gevolgd door het *Algemeen Dagblad* met 49,2% en het *NRC Handelsblad* met 26,9%. Voor alle kranten geldt dat de kans dat het nieuws over Srebrenica ook over Bosnië gaat hoger dan de kans dat het nieuws over Bosnië ook over Srebrenica gaat.

Tabel 6. *Conditionele waarschijnlijkheid Srebrenica in de drie kranten*

Van	Naar	Associatie
Bosnië	Srebrenica	13,3%
Srebrenica	Bosnië	49,2%

Tabel 7. *Conditionele waarschijnlijkheid Srebrenica per krant*

	Van	Naar	Associatie
NRC Handelsblad	Bosnië	Srebrenica	20,7%
	Srebrenica	Bosnië	26,9%
de Volkskrant	Bosnië	Srebrenica	6,2%
	Srebrenica	Bosnië	66,6%
Algemeen Dagblad	Bosnië	Srebrenica	13,3%
	Srebrenica	Bosnië	49,2%

4.3. Kenmerken van journalism of attachment

“In hoeverre wordt er gebruik gemaakt van kenmerken van journalism of attachment in de berichtgeving van het Algemeen Dagblad, de Volkskrant en het NRC Handelsblad in de periode van 1996 tot en met 2012?”

De aanwezigheid van kenmerken van journalism of attachment is bekeken door middel van een handmatige inhoudsanalyse over de pieken in het nieuws. Daarin is geanalyseerd in hoeverre het bad guy frame en het victim/good guy frame aanwezig zijn.

Kenmerk journalism of attachment - Bad guy frame

Het eerste kenmerk van journalism of attachment is de aanwezigheid van het bad guy frame. In de eerste rij van tabel 8 is te zien in hoeveel procent van de berichtgeving dit voorkomt. De aanwezigheid van bad guy frame is het vaakst te vinden in *de Volkskrant*. Hier is te zien dat in 66,7 % van de berichtgeving over Bosnië een bad guy frame wordt gehanteerd. Voor het *NRC Handelsblad* geldt dat in 59,7% van de berichtgeving het bad guy frame te zien is. In 57,4 % van de berichtgeving in het *Algemeen Dagblad* is het bad guy frame terug te zien. Door middel van een Chi-kwadraattoets is er gekeken naar de verschillen. Het blijkt dat er geen verschil is tussen de kranten en de aanwezigheid van het bad guy frame ($X^2(2, N=565) = 3,343, p= 0,188, V= 0,077$).

Tabel 8. *Bad guy frame in kranten*

Bad guy frame	NRC Handelsblad	de Volkskrant	Algemeen Dagblad
% in berichtgeving	59,7%	66,7%	57,4%
Sterkte frame	0,99	1,09	1,00

Naast de aanwezigheid van het frame, is er ook gekeken naar de sterkte van het bad guy frame. In de tweede rij van tabel 8 zijn deze waarden te zien. De sterkte kan variëren tussen een waarde van 0 tot en met 3. Uit deze analyse is gebleken dat het bad guy frame het sterkst aanwezig is in *de Volkskrant* met een gemiddelde van 1,09. Daaropvolgend is te zien dat in het *Algemeen Dagblad* het bad guy frame iets minder sterk aanwezig is met een gemiddelde van 1,00. In het *NRC Handelsblad* is het bad guy frame het minst sterk aanwezig met een 0,99. Het gemiddelde van 1 wijst erop dat er gemiddeld 1 vraag van de 3 van het frame positief beantwoord is. Dit betekent dat het frame aanwezig is, maar niet in de allersterkste mate. Om het verschil in sterkte tussen de kranten te meten is een ANOVA-toets gebruikt. Ook voor deze analyse geldt dat er geen significant verschil ($F(df=2, n=565) = 0,650$; sig = 0,522) is tussen de sterkte van het frame in de kranten. Concluderend kan er gezegd worden dat er geen verschil is tussen kwaliteitskranten en populaire kranten met betrekking tot het bad guy frame. Dit duidt erop dat de kranten ook hier als een front opereren en dat ze in gelijke mate het bad guy frame hanteren in de berichtgeving over Bosnië.

Over tijd

In dit onderzoek is het ook van belang om inzicht te krijgen in de verschuiving van de berichtgeving door de jaren heen. De voorgaande analyses hebben uitgewezen dat er geen significante verschillen zijn tussen de kranten op het gebied van het bad guy frame. In andere woorden, ze gebruiken in dezelfde mate het bad guy frame om berichtgeving over Bosnië te duiden. Om deze reden wordt er in de vervolganalyses gekeken naar de berichtgeving als geheel. In tabel 9 is het verloop van het bad guy frame in de berichtgeving te zien. De waarden van de sterkte van het frame kunnen variëren tussen 0 en 3.

Tabel 9. *Bad guy frame over tijd*

Bad guy frame	Piek 1 september 1996	Piek 2 juli 1997	Piek 3 januari 2001	Piek 4 april 2002	Piek 5 juli 2005	Piek 6 mei 2011
% in berichtgeving	46,2%	63,5%	28,0%	76,4%	82,8%	82,6%
Sterkte frame	0,74	0,83	0,44	1,31	1,67	1,67

Met een Chi-kwadraattoets is het verschil tussen de pieken onderzocht. Het blijkt dat er significante verschillen zijn tussen de aanwezigheid van het bad guy frame in de pieken ($X^2(5, N=565) = 72,132, p = 0,000, V = 0,357$). Ook geldt dat er een significant verschil ($F(df=5, n=565) = 24,816 ; sig = 0,000$) is tussen de sterkte van het frame en de pieken. Het opvallende aan deze resultaten is dat het percentage en het gemiddelde van de sterkte, naar mate de tijd verstrijkt, omhoog zijn gegaan. Een uitzondering is te zien in de derde piek in januari 2001 waar te zien is dat het bad guy frame in 28% van de berichtgeving voorkomt. Ook is daarbij te zien dat het frame zwak aanwezig is. Overigens is dit niet heel merkwaardig omdat in die periode vooral veel bericht is over het 'Balkansyndroom' waarbij veel aandacht besteed is aan de soldaten die daar slachtoffer van waren. In de eerste piek van september 1996 komt het bad guy frame in 46% van de berichtgeving voor. Met een gemiddelde van 0,74 is ook hier het frame niet sterk aanwezig. In de tweede piek van juli 1997 is te zien dat in meer dan de helft van de berichtgeving het bad guy frame aanwezig is, namelijk in 63,5%. Hoewel in deze piek de aanwezigheid sterker is dan in de eerste, is het gemiddelde van 0,83 niet overtuigend. Deze resultaten zijn mogelijk te wijten aan de onderwerpen waarover bericht is die voornamelijk politiek gerelateerd zijn. Dan wordt er nog maar oppervlakkig over 'bad guys' gesproken.

In de vierde, vijfde en zesde piek is een flinke stijging te zien. In de vierde piek in april 2002 is in 76% van de berichtgeving het bad guy frame te vinden. Daarbij is de sterkte van het frame flink omhoog gegaan en kan er gezegd worden dat het frame sterker aanwezig is. Wederom is dit resultaat toe te schrijven aan het onderwerp waarover bericht is in de piek, namelijk Srebrenica en het verschijnen van het NIOD-rapport met het val van het kabinet als gevolg. Ten slotte is in 82% van de berichtgeving in juli 2005 en mei 2011 het bad guy frame te zien. Daarnaast is het frame in deze twee maanden het sterkst terug te zien met een gemiddelde van 1,67. De reden hiervoor is wederom toe te kennen aan het onderwerp. In juli 2005 is er vooral bericht over de

tienjarige herdenking van de val van Srebrenica. In mei 2011 ging het voornamelijk over de aanhouding van oorlogsmisdadiger Ratko Mladic. De stijging in aandacht voor bad guys na verloop van tijd is toe te kennen aan de onderwerpen waarover geschreven is. In de laatste drie pieken gaat het veel over de oorlog en Srebrenica. Daarnaast is er veelal verwezen naar de misdaden en de degene die daar verantwoordelijk voor zijn waardoor het bad guy frame en de stijging verklaard wordt.

Op grond van het voorgaande kan er geconcludeerd worden dat er nog steeds een aanwezigheid is van het eerste kenmerk van journalism of attachment, het bad guy frame, in de berichtgeving over Bosnië na de oorlog.

Kenmerk journalism of attachment – Victim/good guy frame

Het tweede kenmerk van journalism of attachment is de aanwezigheid van het victim/good guy frame. In de eerste rij van tabel 10 is het percentage van de aanwezigheid te zien. In het *NRC Handelsblad* is het good guy frame het vaakst te vinden met 44,3%. In *de Volkskrant* komt het frame met 42,6% iets minder vaak voor. Van de drie kranten is het victim/good guy frame met 39,9% het minst aanwezig in het *Algemeen Dagblad*. Door middel van een Chi-kwadraattoets is er gekeken naar het verschil. Het blijkt dat er geen significant verschil is tussen de kranten in de aanwezigheid van het victim/good guy frame ($\chi^2(5, N=565) = 3,216, p = 0,200, V = 0,075$).

Tabel 10. Percentage victim/good guy frame in kranten

Victim/good guy frame	NRC Handelsblad	de Volkskrant	Algemeen Dagblad
% in berichtgeving	44,3%	42,6%	34,9%
Sterkte frame	0,85	0,80	0,75

De waarden voor de sterkte van dit frame liggen niet ver uit elkaar. In de tweede rij van tabel 10 zijn deze waarden te zien. De sterkte voor dit frame kan variëren van een waarde tussen 0 tot en met 4. Het frame is het sterkst aanwezig in het *NRC Handelsblad* met een gemiddelde van 0,85. Vervolgens in *de Volkskrant* met een sterkte van gemiddelde van 0,80. Ten slotte volgt het *Algemeen Dagblad* met een sterkte van gemiddeld 0,75. Dit betekent dat voor alle drie de kranten geldt dat het frame aanwezig is maar niet in de sterkste mate. Door middel van een ANOVA-toets is berekend dat er geen significant verschil ($F(df=2, n=565) = 0,346 ; sig = 0,708$) is tussen de sterkte van

het frame in de kranten. Net zoals bij het bad guy frame kan er geconcludeerd worden dat er geen verschil is tussen kwaliteitskranten en populaire kranten met betrekking tot het victim/good guy frame. Dit duidt er wederom op dat de kranten ook hier als een front opereren en dat ze in gelijke mate het good guy/victim frame hanteren in de berichtgeving over Bosnië.

Over tijd

De voorgaande analyses hebben uitgewezen dat er geen significante verschillen zijn tussen de kranten op het gebied van de aanwezigheid van het victim/good guy frame. Anders gezegd, ze gebruiken in zelfde mate het victim/good guy frame om berichtgeving over Bosnië te duiden. Om deze reden wordt er in de vervolganalyses gekeken naar de berichtgeving als geheel. In tabel 11 is het verloop van het victim/good guy frame in de berichtgeving te zien. Voor dit frame kan de waarde van de sterkte variëren tussen de 0 en de 4.

Tabel 11. *Victim/good guy frame over tijd*

Victim/good guy frame	Piek 1 september 1996	Piek 2 juli 1997	Piek 3 januari 2001	Piek 4 april 2002	Piek 5 juli 2005	Piek 6 mei 2011
% in berichtgeving	32,9%	20%	18%	61,8%	74,1%	58,7%
Sterkte frame	0,53	0,37	0,34	1,21	1,74	1,22

In het verloop van de aanwezigheid van het victim/good guy frame is eerst een daling en vervolgens een flinke stijging te zien. De Chi-kwadraattoets wijst uit dat er een significant verschil is tussen de pieken in de aanwezigheid van het victim/good guy frame ($X^2(5, N=565) = 90,328, p = 0,000, V = 0,400$). Ook is er een significant verschil ($F(df=5, n=565) = 27,705; sig = 0,000$) tussen de sterkte van het frame in de pieken.

In de eerste piek in september 1996 bevat 32,9% van de berichtgeving het victim/good guy frame. Ook is hier het frame redelijk zwak. Vervolgens daalt het frame in de tweede piek in juli 1997 naar 20% van de berichtgeving met een nog zwakkere gemiddelde sterkte van 0,37. Net als bij het bad guy frame kan hier dit resultaat toe te wijzen zijn aan het onderwerp politiek waarover veel bericht is. In de derde piek in januari 2001 komt het victim/good guy frame het minst vaak voor met 18% en in de zwakste mate met een gemiddelde van 0,34. Hoewel er wel veel aandacht besteed is aan

de slachtoffers van het 'Balkansyndroom', gaat dit vooral over de buitenlandse soldaten en is dit terug te zien in deelvraag 6. In de vierde piek in april 2002 is te zien dat het victim/goodguy frame flink is gestegen en dat moment in 61,8% van de berichtgeving aanwezig is. Daarbij is het frame sterker aanwezig met een gemiddelde sterkte van 1,21. Door de berichtgeving in die maand over Srebrenica en de slachtoffers die daar zijn gevallen, is dit frame in meer dan de helft van de berichtgeving aanwezig. De groei van dit frame is vervolgens te zien in de piek daarna in juli 2005 waar 74,1% van de berichtgeving het frame bevat. Ook de sterkte is toegenomen en het frame is in die piek dan ook het sterkst terug te zien met een gemiddelde van 1,74. Wederom is de berichtgeving over Srebrenica en diens tienjarige herdenking daar de reden van. Tot slot is in de laatste piek in mei 2011 een daling te zien van het frame. In 58,7% is dit frame daar aanwezig en een gemiddelde sterkte van 1,22. Dit wijst erop dat het frame in deze periode in minder artikelen aanwezig is dan in de piek van juli 2002, maar qua sterkte hetzelfde. In deze laatste piek is dit frame toe te kennen aan de beschrijving van de slachtoffers die gevallen zijn door oorlogsmisdadigers aangezien er veel aandacht besteed is aan de aanhouding van Ratko Mladic.

Op grond van het voorgaande kan er geconcludeerd worden dat er nog steeds een aanwezigheid is van het tweede kenmerk van journalism of attachment, het victim/goodguy frame, in de berichtgeving over Bosnië na de oorlog.

Kenmerken van journalism of attachment – Bad guy frame & Victim/good guy frame

Uit de voorgaande analyses is gebleken dat in de berichtgeving over Bosnië in de periode van 1996 tot en met 2012 zowel het bad guy frame als het victim/goodguy frame te vinden is. Dit betekent dat er, net zoals in de berichtgeving tijdens de oorlog (Ruigrok, 2005), ook kenmerken van journalism of attachment aanwezig zijn in de berichtgeving na de oorlog. Het onderzoek heeft uitgewezen dat in deze berichtgeving meer het bad guy frame gehanteerd is dan het victim/goodguy frame. Te zien in tabel 12. Om het verschil tussen deze frames over tijd te bekijken is er een T-toets gebruikt. Het verschil tussen de frames is niet significant ($t(10)=1,433$, $p > 0,05$). Ook als er gekeken wordt naar de sterkte van die frames, is te zien dat het bad guy frame sterker aanwezig is dan het victim/goodguy frame. Met uitzondering van de piek in juli 2005. Desondanks is ook het verschil in sterkte niet significant ($t(10)=0,622$, $p > 0,05$).

Tabel 12. *Vergelijking frames*

% in berichtgeving	Piek 1 september 1996	Piek 2 juli 1997	Piek 3 januari 2001	Piek 4 april 2002	Piek 5 juli 2005	Piek 6 mei 2011
Bad guy frame	46,2%	63,5%	28,0%	76,4%	82,8%	82,6%
Victim/good guy frame	32,9%	20%	18%	61,8%	74,1%	58,7%
Sterkte	Piek 1 september 1996	Piek 2 juli 1997	Piek 3 januari 2001	Piek 4 april 2002	Piek 5 juli 2005	Piek 6 mei 2011
Bad guy frame	0,74	0,83	0,44	1,31	1,67	1,67
Victim/good guy frame	0,53	0,37	0,34	1,21	1,74	1,22

4.3.1. *Wie is de bad guy en wie is de victim/good guy?*

“In hoeverre worden de verschillende partijen benoemd als slachtoffer en/of dader in de berichtgeving van het Algemeen Dagblad, de Volkskrant en het NRC Handelsblad in de periode van 1996 tot en met 2012?”

De aanwezigheid van het bad guy frame en het victim/good guy frame is in de vorige paragraaf beschreven. Het is daarnaast ook interessant om te bekijken wie er als bad guy en victim/good guy benoemd worden. Deze resultaten zijn verkregen door middel van een handmatige inhoudsanalyse over de pieken. In tabel 13 en 14 zijn de resultaten te zien.

Tabel 13. *Partij als bad guy*

Partij	NRC Handelsblad	de Volkskrant	Algemeen Dagblad
Bosnische Moslims	4,7%	4,9%	5,4%
Bosnische Serviërs	47,4%	52,5%	49,6%
Bosnische Kroaten	5,1%	3,8%	4,7%
Nederlanders	11,1%	13,7%	4,7%
VN/Vredes machten	9,5%	8,7%	3,9%

Deze percentages laten zien dat de Bosnische Serviërs het vaakst als bad guy benoemd worden. Het vaakst komt dit voor in *de Volkskrant* in 52,5% van de berichtgeving. Dit wordt gevolgd door het *Algemeen Dagblad* met 49,6% en het *NRC Handelsblad* met 47,4%. Door middel van een Chi-kwadraattoets is er gekeken naar de verschillen. Het

blijkt dat er geen significante verschillen zijn tussen het benoemen van Bosnische Serviërs als bad guy in de kranten ($X^2(2, N=565) = 1,074, p= 0,584, V= 0,044$). Verder worden de Nederlanders in 11,1% van de berichtgeving in het *NRC Handelsblad* en in 13,7% van de berichtgeving in *de Volkskrant* als bad guy genoemd. Dit verschil tussen kranten is significant ($X^2(2, N=565) = 6,759, p= 0,034, V= 0,109$). De Bosnische Moslims worden in het *Algemeen Dagblad* het meest als bad guy weergegeven (5,4%), gevolgd door *de Volkskrant* (4,9%) en het *NRC Handelsblad* (4,7%). Dit verschil is niet significant ($X^2(2, N=565) = 0,086, p= 0,958, V= 0,012$). De Bosnische Kroaten worden in het *NRC Handelsblad* het meest als bad guy weergegeven (5,1%) gevolgd door het *Algemeen Dagblad* (4,7%) en *de Volkskrant* (3,8%). Dit verschil is niet significant ($X^2(2, N=565) = 2,956, p= 0,565, V= 0,051$). De VN/Vredes machten worden in het *NRC Handelsblad* het meest als bad guy weergegeven (9,5%), gevolgd door *de Volkskrant* (8,7%) en het *Algemeen Dagblad* (3,9%). Dit verschil is niet significant ($X^2(2, N=565) = 3,892, p= 0,143, V= 0,083$).

Tabel 14. Partij als victim/good guy

Partij	NRC Handelsblad	de Volkskrant	Algemeen Dagblad
Bosnische Moslims	43,1%	36,1%	32,6%
Bosnische Serviërs	4,7%	4,4%	4,7%
Bosnische Kroaten	4,0%	2,7%	1,6%
Nederlanders	2,8%	0,0%	0,0%
VN/Vredes machten	0,4%	1,1%	0,0%

De percentages voor de benoeming van 'victim/good guy' liggen lager dan die voor 'bad guy'. Overduidelijk is te zien dat de Bosnische Moslims als victim/good guy in alle drie de kranten worden weergegeven. Het vaakst gebeurt dit in het *NRC Handelsblad* in 43,1% van de berichtgeving, gevolgd door *de Volkskrant* met 36,1% van de berichtgeving en het *Algemeen Dagblad* met 32,6% van de berichtgeving. Er is een trend te zien in het verschil tussen de kranten in het benoemen van Bosnische Moslims als victim/good guy ($X^2(2, N=565) = 4,628, p= 0,099, V= 0,091$). De Bosnische Serviërs worden het meest als victim/good guy in het *NRC Handelsblad* (4,7%) en het *Algemeen Dagblad* (4,7%) genoemd, gevolgd door *de Volkskrant* (4,4%). Dit verschil is niet significant ($X^2(2, N=565) = 0,034, p= 0,983, V= 0,008$). De Bosnische Kroaten worden in het *NRC Handelsblad* het meest als victim/good guy weergegeven (4,0%), gevolgd door het *de Volkskrant* (2,7%) en het *Algemeen Dagblad* (3,8%). Er is een trend te zien in dit

verschil ($X^2(2, N=565) = 1,760, p= 0,415, V= 0,056$). De Nederlanders worden in het *NRC Handelsblad* (2,8%) als enige weergegeven als victim/good guy. Dit verschil is significant ($X^2(2, N=565) = 8,741, p= 0,013, V= 0,124$). Ten slotte worden de VN/vredesmachten als enige in 1,1% van de berichtgeving van de Volkskrant als victim/good guy weergegeven. Dit verschil is niet significant ($X^2(2, N=565) = 8,741, p= 0,013, V= 0,124$).

Over tijd

De voorgaande analyses hebben uitgewezen dat er geen significante verschillen zijn tussen de kranten op het gebied van het benoemen van de Bosnische Moslims, Bosnische Serviërs en Bosnische Kroaten als bad en victim/good guy. Dit duidt erop dat zij de verschillende partijen eenduidig in een bepaalde frame plaatsen. Ze vormen wederom een front. Om deze reden wordt er in de vervolganalyses gekeken naar de berichtgeving als geheel. In tabel 15 en 16 zijn de uitkomsten te vinden.

Tabel 15. Partij als bad guy over tijd

Partij	Piek 1 september 1996	Piek 2 juli 1997	Piek 3 januari 2001	Piek 4 april 2002	Piek 5 juli 2005	Piek 6 mei 2011
Bosnische Moslims	9,2%	0,0%	0,0%	4,1%	10,3%	2,2%
Bosnische Serviërs	31,8%	60,9%	28,0%	49,6%	74,1%	80,4%
Bosnische Kroaten	8,7%	5,3%	2,0%	1,6%	1,7%	2,2%
Nederlanders	1,2%	0,0%	0,0%	32,5%	24,1%	6,5%
VN/Vredesmachten	10,4%	1,7%	2,0%	13,0%	13,8%	0,0%

Hoewel de percentages per piek fluctueren, is het overduidelijk dat de Bosnische Serviërs in elke piek het vaakst als bad guy worden weergegeven. Het laagste percentage is te vinden in de derde piek van januari 2001 waar dit in 20% van de berichtgeving het geval is. Vervolgens is in de drie daaropvolgende pieken een stijging te zien. In de zesde piek bereikt de benoeming van Bosnische Serviërs als bad guy het hoogste percentage van 80,4%. Door middel van een Chi-kwadraattoets is er gekeken naar de verschillen. Het blijkt dat er een significant verschil is tussen de pieken en de weergave van de Bosnische Serviërs als bad guy ($X^2(5, N=565) = 68,587, p= 0,000, V= 0,348$). De Bosnische Kroaten worden ook in elke piek wel genoemd als bad guy, maar hier is duidelijk te zien dat de percentages veel lager liggen. Ook het verschil tussen de pieken en de weergave van de Bosnische Kroaten als bad guy is significant ($X^2(5, N=565) =$

11,587, $p= 0,041$, $V= 0,143$). De vredes machten worden ook in vijf van de zes pieken als bad guy weergegeven. Het vaakst komt dat voor in juli 2005 in 13,8% van de berichtgeving. Voor deze partijen geldt ook dat het verschil tussen de pieken significant is ($X^2(5, N=565) = 20,849$, $p= 0,001$, $V= 0,192$). De Bosnische Moslims en de Nederlanders worden beiden in juli 1997 en januari 2001 helemaal niet genoemd als bad guy. Voor de Bosnische Moslims is te zien dat deze in juli 2005 in 10,3% van de berichtgeving als bad guy zijn genoemd. Het verschil tussen de pieken en de weergave van de Bosnische Moslims als bad guy is significant ($X^2(5, N=565) = 19,911$, $p= 0,001$, $V= 0,188$). De Nederlanders zijn in april 2002 in 32,5% van de berichtgeving het vaakst als bad guy genoemd. Het verschil tussen de pieken en de weergave van de Nederlanders als bad guy is significant ($X^2(5, N=565) = 1,117$, $p= 0,006$, $V= 0,169$).

Door middel van een ANOVA-toets is er gekeken naar het verschil tussen de partijen als bad guy over tijd. Het blijkt dat er een significant verschil is tussen de partijen die als bad guy worden weergegeven ($F(df=4, n=30) = 19,196$; sig = 0,000). Het verschil tussen Bosnische Serviërs en de vier andere partijen is significant. Al met al blijkt het dat het vooral om de Bosnische Serviërs gaat wanneer er over bad guys gesproken wordt. Net zoals tijdens de oorlog in Bosnië (Ruigrok, 2005), blijkt ook na de oorlog dat de Bosnische Serviërs het vaakst als bad guy worden neergezet.

Tabel 16. Partij als victim/good guy over tijd

Partij	Piek 1 september 1996	Piek 2 juli 1997	Piek 3 januari 2001	Piek 4 april 2002	Piek 5 juli 2005	Piek 6 mei 2011
Bosnische Moslims	27,7%	20,0%	18,0%	56,9%	70,7%	56,5%
Bosnische Serviërs	8,7%	0,9%	0,0%	1,6%	12,1%	2,2%
Bosnische Kroaten	5,2%	2,6%	2,0%	0,8%	1,7%	4,3%
Nederlanders	0,0%	0,0%	0,0%	3,3%	5,2%	0,0%
VN/Vredes machten	1,2%	0,0%	0,0%	0,8%	0,0%	0,0%

Het meest duidelijke wat in deze resultaten naar voren komt is dat de Bosnische Moslims in elke piek als victim/good guy worden weergegeven. Het vaakst komt het voor in de piek van juli 2005 waar dit in 70,7% van de berichtgeving het geval is. Het laagste percentage van 18,0% is te zien in januari 2001. Ook in het verloop van de benoeming van deze partij als victim/good guy is te zien dat de percentages per piek fluctueren. Door middel van een Chi-kwadraattoets is er gekeken naar de verschillen.

Hieruit blijkt dat er een significant verschil is tussen de pieken en de weergave van de Bosnische Moslims als victim/good guy ($X^2(5, N=565) = 93,321, p= 0,000, V= 0,384$). Hoewel de percentages voor de Bosnische Kroaten veel lager liggen, worden deze ook in elke piek wel genoemd als victim/good guy. Het verschil tussen de pieken en de weergave van de Bosnische Kroaten is niet significant ($X^2(5, N=565) = 5,732, p= 0,333, V= 0,101$). De Bosnische Serviërs worden in vijf van de zes pieken genoemd als victim/bad guy. Het meest is dat in de piek van juli 2005. Het verschil tussen de pieken en de weergave van Bosnische Serviërs als victim/good guy is hier significant ($X^2(5, N=565) = 23,050, p= 0,000, V= 0,202$). De Nederlanders worden alleen in 3,3% van de berichtgeving in april 2002 en in 5,2% van de berichtgeving juli 2005 als victim/good guy weergegeven. Ook voor de Nederlanders geldt dat er een significant verschil is tussen de pieken en de weergave als victim/good guy ($X^2(5, N=565) = 16,225, p= 0,006, V= 0,169$). Tot slot is te zien dat de vredes machten in 1,2% van de berichtgeving in september 1996 en in 0,8% van de berichtgeving in april 2002 als victim/good guy worden weergegeven. Het verschil tussen de pieken en de weergave van deze partijen als victim/good guy is niet significant ($X^2(5, N=565) = 2,901, p= 0,715, V= 0,072$).

Door middel van een ANOVA-toets is er gekeken naar het verschil tussen de partijen als victim/good guy over tijd. Het blijkt ook dat er een significant verschil is tussen de partijen die als victim/good guy worden weergegeven ($F(df=4, n=30) = 17517 ; sig = 0,000$). Het verschil tussen de Bosnische Moslims en de andere partijen is significant. Deze resultaten duiden erop dat het vooral gaat om de Bosnische Moslims wanneer er over victim/good guys gesproken wordt. Zo blijkt dat net zoals tijdens de oorlog in Bosnië (Ruigrok, 2005), ook na de oorlog de Bosnische Moslims als victim/good guy worden neergezet.

Kenmerken van journalism of attachment – Wie is de bad guy en wie is de victim/good guy?

In de voorgaande analyses is er afzonderlijk gekeken naar het wie als bad guy wordt weergegeven en wie als good guy wordt weergegeven. Om het verschil in frames per partij te bekijken wordt er een T-toets gebruikt. De gemiddelden van de verschillende partijen per frame zijn te vinden in tabel 17.

Tabel 17. Gemiddelden bad guy en victim/good guy partijen

Partij	Bad guy	Victim/good guy
Bosnische Moslims	4,3%	41,6%
Bosnische Serviërs	54,1%	4,3%
Bosnische Kroaten	3,6	2,8%
Nederlanders	10,7%	1,4%
VN/Vredes machten	6,8%	0,3%

Uit deze analyse blijkt dat de Bosnische Moslims in 41,6% van de berichtgeving als victim/good guy worden weergegeven en in 4,3% van de berichtgeving als bad guy. Het verschil tussen deze frames is significant ($t(5,402)=-3,994$ $p < 0,05$). De Bosnische Serviërs worden in 54,1% van de berichtgeving als bad guy weergegeven en in 4,3% van de berichtgeving als victim/good guy. Het verschil tussen deze frames is significant ($t(5,520)=5,510$, $p < 0,05$). De Bosnische Kroaten worden in 3,6% van de berichtgeving als bad guy genoemd en in 2,8% van de berichtgeving als victim/good guy. Dit verschil in frames is niet significant ($t(10)=0,604$, $p > 0,05$). De Nederlanders worden meer als bad guy weergegeven (10,7%) dan als victim/good guy (1,4%). Dit verschil is niet significant ($t(5,261)=1,597$, $p > 0,05$). Ten slotte worden de VN/Vredes machten in 6,8% van de berichtgeving als bad guy weergegeven en in 0,3% van de berichtgeving als victim/good guy. Dit verschil is niet significant ($t(5,072)=2,529$, $p > 0,05$).

Uit de voorgaande analyses is gebleken dat de Servische Bosniërs het meest worden weergegeven als bad guy in tegenstelling tot de rest van de partijen. Anderzijds worden de Bosnische Moslims het meest als victim/good guy weergegeven in tegenstelling tot de rest van de partijen. Op basis hiervan kan er geconcludeerd worden dat er in de berichtgeving na de oorlog, net zoals in de berichtgeving tijdens de oorlog (Ruigrok, 2005), een onderscheid gemaakt wordt tussen Bosnische Moslims als slachtoffers en Bosnische Serviërs als daders. Dit wil zeggen dat in de berichtgeving na de oorlog over partijen rondom Bosnië, nog steeds kenmerken van journalism of attachment aanwezig zijn.

4.4. De oorzaak van de oorlog

“In hoeverre wordt de oorzaak van de oorlog in Bosnië in de berichtgeving van het Algemeen Dagblad, de Volkskrant en het NRC Handelsblad genoemd in de periode van 1996 tot en met 2012?”

In deze paragraaf wordt er gesproken over de oorzaak van de oorlog in Bosnië in de berichtgeving na de oorlog. Deze gegevens zijn verkregen door middel van automatische inhoudsanalyse over de pieken. In de periode van 1996 tot en met 2012 is er in alle drie de kranten gesproken over een oorzaak van de oorlog. In tabel 18 zijn de percentages te zien. Het vaakst gebeurt dit in het *NRC Handelsblad* met een percentage van 6,7% van de berichtgeving. In *de Volkskrant* gaat het over 5,5% van de berichtgeving. Het minst vaak gebeurt dit in het *Algemeen Dagblad* met een percentage van 1,6%. Uit de meting van een Chi-kwadraattoets, blijkt dat er een trend te zien is in het verschil tussen de kranten in het benoemen van een oorzaak ($X^2(2, N=565) = 4,749, p= 0,093, V= 0,092$).

Tabel 18. Een oorzaak in de kranten

	NRC Handelsblad	de Volkskrant	Algemeen Dagblad
Oorzaak	6,7%	5,5%	1,6%

Er is ook gekeken naar drie verschillende typen oorzaken-frames die benoemd zijn in de berichtgeving. In tabel 19 is dat te zien. Het verschil is gemeten door middel van een Chi-kwadraattoets. Het ethnic conflict frame komt in alle drie de kranten voor. Het vaakst wordt het ethnic conflict frame in 4,7% van de berichtgeving in de *NRC Handelsblad* genoemd. Daaropvolgend in 5,55% van de berichtgeving in *de Volkskrant*. Het minst vaak is dit frame aanwezig in het *Algemeen Dagblad* met 1,6% van de berichtgeving. Het verschil tussen het ethnic conflict frame in de kranten is niet significant ($X^2(2, N=565) = 2,605, p= 0,272, V= 0,068$). Het Serbian aggression frame is het vaakst te vinden in *de Volkskrant* met 3,3% van de berichtgeving. In de *NRC Handelsblad* is dit voor 2,8% van de berichtgeving het geval. In het *Algemeen Dagblad* komt dit frame niet voor. Het verschil tussen het Serbian aggression frame in de kranten is niet significant ($X^2(2, N=565) = 4,061, p= 0,131, V= 0,085$). Tot slot blijkt dat het Western interference frame alleen voorkomt in *de Volkskrant* met een percentage van 0,5%. Er zijn geen significante verschillen gevonden in het Western interference frame tussen de kranten ($X^2(2, N=565) = 2,091, p= 0,351, V= 0,061$).

Tabel 19. Oorzaak frames in de kranten

Oorzaak	NRC Handelsblad	de Volkskrant	Algemeen Dagblad
Ethnic conflict	4,7%	3,3%	1,6%
Serbian aggression	2,8%	3,3%	0,0%
Western Interference	0,0%	0,5%	0,0%

Over tijd

Uit de voorgaande analyses is gebleken dat er geen significante verschillen zijn tussen de kranten op het gebied van de verschillende oorzaken. De kranten zijn wederom gelijkgezind in de berichtgeving over Bosnië als het gaat om de verschillende oorzaken. Om deze reden wordt er in de vervolganalyses gekeken naar de berichtgeving als geheel. Het verloop van het noemen van een oorzaak is te zien in tabel 20. Een oorzaak is het vaakst genoemd in september 1996 in 10,4% van de berichtgeving. De twee pieken die daarop volgen bevatten geen oorzaak. De drie laatste pieken bevatten wel weer artikelen waarin een oorzaak genoemd wordt. In april 2002 is dit het geval voor 4,9% van de berichtgeving. In juli 2005 gaat het om 5,2% van de berichtgeving en in mei 2011 gaat het om 4,3%. Het verschil is getoetst door middel van een Chi-kwadraattoets. Hieruit blijkt dat er significante verschillen zijn tussen het noemen van een oorzaak in de pieken ($X^2(5, N=565) = 18,876, p= 0,002, V= 0,183$).

Tabel 20. Een oorzaak in de kranten over tijd

	Piek 1 september 1996	Piek 2 juli 1997	Piek 3 januari 2001	Piek 4 april 2002	Piek 5 juli 2005	Piek 6 mei 2011
Oorzaak	10,4%	0,0%	0,0%	4,9%	5,2%	4,3%

Het verloop van de drie verschillende oorzaak frames is te zien in tabel 21. Het verschil is gemeten door middel van een Chi-kwadraattoets. Het ethnic conflict frame komt in drie van de zes pieken voor. Het meest komt dit frame voor in september 1996. Daar wordt in 7,5% van de berichtgeving het etnisch conflict als oorzaak van de oorlog genoemd. Vervolgens komt dit frame weer in april 2002 ter sprake in 3,3% van de berichtgeving. In de daarop volgende piek in juli 2005 stijgt het percentage naar 5,2%. Er is een significant verschil tussen het toekennen van het etnisch conflict als oorzaak van de oorlog in de pieken ($X^2(5, N=565) = 16,230, p= 0,006, V= 0,169$). Het Serbian aggression frame komt in vier van de 6 pieken naar voren. In september 1996 wordt in 4% van de berichtgeving het Servische geweld als oorzaak genoemd. Vervolgens is te

zien dat de percentages in de laatste drie pieken stijgen. Het vaakst komt dit frame terug in mei 2011. Er zijn geen significante verschillen gevonden in het toekennen van het Servische geweld als oorzaak van de oorlog tussen de pieken. ($X^2(5, N=565) = 7,677$ $p=0,175$, $V=0,117$). Het Western interference frame is alleen in 0,6% van de berichtgeving in september 1996 te zien. Ook hier zijn er geen significante verschillen gevonden in het toekennen van de Western interference als oorzaak in de pieken ($X^2(5, N=565) = 2,270$, $p=0,811$, $V=0,863$).

Tabel 21. Oorzaak frames in de kranten over tijd

Oorzaak	Piek 1 september 1996	Piek 2 juli 1997	Piek 3 januari 2001	Piek 4 april 2002	Piek 5 juli 2005	Piek 6 mei 2011
Ethnic conflict	7,5%	0,0%	0,0%	3,3%	5,2%	0,0%
Serbian aggression	4,0%	0,0%	0,0%	1,6%	3,4%	4,3%
Western interference	0,6%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%

De oorzaak van de oorlog

Uit de voorgaande analyses is gebleken dat in de berichtgeving over Bosnië in de periode van 1996 tot en met 2012 het vaakst het ethnic conflict frame als oorzaak wordt genoemd voor de oorlog in Bosnië. Hoewel het Serbian aggression frame in meer pieken voorkomt, is de mate waarin het ethnic conflict frame te zien is hoger. Door middel van een ANOVA-toets is er gekeken naar het verschil tussen de oorzaken over tijd. Het ethnic conflict frame wordt vaker genoemd als oorzaak dan het Serbian aggression frame. De verschillen zijn echter niet significant ($F(df=2, n=18) = 2,383$; $sig = 0,126$). Echter, er is wel te zien dat het Serbian aggression in meer pieken voorkomt, zelfs is het sterker in de laatste piek. Blijkbaar is dit een frame wat wel overblijft.

Uit onderzoek van Hammond (2007) is gebleken dat de oorzaak van de oorlog tijdens de oorlog voornamelijk *geframed* is als Serbian aggression. In tegenstelling daarvan is te zien dat na de oorlog de oorzaak van de oorlog voornamelijk *geframed* wordt als ethnic conflict. Dit betekent dat, hoewel het Serbian aggression frame nog zeker voorkomt, er een verschuiving is opgetreden en er een 'objectievere' houding tegenover de oorzaak staat waarin er minder partij wordt gekozen.

4.5. Constructieve en destructieve elementen

“In hoeverre worden constructieve en destructieve elementen in de berichtgeving over Bosnië in het Algemeen Dagblad, de Volkskrant en het NRC Handelsblad genoemd in de periode van 1996 tot en met 2012?”

In dit onderzoek wordt de berichtgeving over Bosnië in de zestien jaar na de oorlog onderzocht door middel van handmatige inhoudsanalyse over de pieken. Er wordt daarbij gekeken in hoeverre in die berichtgeving gewerkt wordt aan verzoening, of anderzijds naar afbreuk van de verzoening. Oftewel of er constructieve of destructieve elementen in de berichtgeving voorkomen. In de eerste rij van tabel 22 is te zien dat het constructieve elementen frame in de drie kranten in ongeveer gelijke mate voorkomt. In het *NRC Handelsblad* is dat in 39,5% van de berichtgeving en in *de Volkskrant* is dat in 39,3% van de berichtgeving. In het *Algemeen Dagblad* zijn in 38,8% van de berichtgeving elementen te vinden die wijzen op constructie. Het verschil is gemeten aan de hand van de Chi-kwadraattoets. Daaruit blijkt dat er geen significante verschillen gevonden zijn in het constructieve elementen frame tussen de kranten ($X^2(2, N=565) = 0,021, p = 0,989, V = 0,006$).

Tabel 22. Constructieve elementen frame in kranten

Constructief	NRC Handelsblad	de Volkskrant	Algemeen Dagblad
% in berichtgeving	39,5%	39,3%	38,8%
Sterkte frame	0,56	0,52	0,50

Naast de aanwezigheid van het frame, is er ook gekeken naar de sterkte van het constructieve elementen frame. In de tweede rij van tabel 22 zijn deze waarden te zien. De sterkte kan variëren tussen een waarde van 0 tot en met 4. Ook hier is te zien dat het sterkte van de frame in de drie kranten enigszins gelijk zijn. In het *NRC Handelsblad* is er een gemiddelde sterkte van 0,56. Voor *de Volkskrant* is dat een waarde van 0,52 en in het *Algemeen Dagblad* gaat het om een sterkte van 0,50. Deze waarden geven weer dat het frame wel aanwezig is maar in zwakke mate. Om het verschil in sterkte tussen de kranten te meten is een ANOVA-toets gebruikt. Ook is het verschil ($F(df=2, n=565) = 0,603 ; sig = 0,547$) tussen de sterkte van het frame in de kranten niet significant.

Over tijd

De voorgaande analyses hebben uitgewezen dat er geen significante verschillen zijn tussen de kranten op het gebied van het constructieve elementen frame. De drie kranten opereren in dit geval eensgezind als het gaat om de berichtgeving over Bosnië. Om deze reden wordt er in de vervolganalyses gekeken naar de berichtgeving als geheel. Het verloop van het constructieve elementen frame in de berichtgeving is in de eerste rij van tabel 23 te zien.

Tabel 23. *Constructieve elementen frame over tijd*

Constructief	Piek 1 september 1996	Piek 2 juli 1997	Piek 3 januari 2001	Piek 4 april 2002	Piek 5 juli 2005	Piek 6 mei 2011
% in berichtgeving	46,2%	45,2%	18,0%	18,7%	41,4%	73,9%
Sterkte frame	0,71	0,49	0,18	0,30	0,79	0,83

Het verschil is gemeten door middel van een Chi-kwadraattoets. Het blijkt dat er significante verschillen zijn tussen de aanwezigheid van het constructieve elementen frame in de kranten ($\chi^2(5, N=565) = 59,787, p= 0,000, V= 0,325$). Om het verschil in sterkte tussen de kranten te meten is een ANOVA-toets gebruikt. Ook is er een significant verschil ($F(df=5, n=565) = 8,507; sig = 0,000$) tussen de sterkte van het frame in de pieken.

De aanwezigheid van het frame is in de eerste piek in september 1996 te zien in 46,2% van de berichtgeving. In die piek is de waarde van de sterkte van het frame 0,71. Dit duidt niet op een sterke aanwezigheid van het frame. Vervolgens daalt de aanwezigheid van het frame verder naar een percentage van 18% in januari 2001. De sterkte van dit frame heeft een waarde van 0,18 en hiermee is het frame dan ook op zijn zwakst. In de pieken die daarop volgen stijgt het frame in de berichtgeving van 18,7% in april 2002 naar 41,4% in juli 2005 en tot slot naar 73,9% in mei 2011. De waarde van de sterkte stijgt zo ook van 0,30 in april 2002 naar 0,79 in juli 2005 en tot slot naar 0,83 in mei 2011. Van alle pieken is het frame het sterkst aanwezig in mei 2011, maar ook deze waarde duidt niet op de allersterkste aanwezigheid van het frame.

Destructieve elementen frame

Ook voor het destructieve elementen frame geldt dat de aanwezigheid in de drie kranten in ongeveer gelijke mate voorkomt. In de eerste rij van tabel 24 zijn de percentages te zien. In 29,0% van de berichtgeving in *de Volkskrant* is dit frame het vaakst te vinden. In het NRC Handelsblad is het frame in 28,9% van de berichtgeving terug te zien. Tot slot geldt voor het *Algemeen Dagblad* dat in 27,1% het frame aanwezig is. Gemeten aan de hand van de Chi-kwadraattoets blijkt dat er geen significante verschillen zijn tussen het destructieve elementen frame in de kranten ($X^2(2, N=565) = 0,153, p= 0,926, V= 0,016$).

Tabel 24. *Destructieve elementen frame in kranten*

Destructief	NRC Handelsblad	de Volkskrant	Algemeen Dagblad
% in berichtgeving	28,9%	29,0%	27,1%
Sterkte frame	0,29	0,30	0,27

De sterkte voor dit frame kan variëren tussen een waarde van de 0 tot en met 5. In de tweede rij van tabel 24 is te zien dat de waarden ook hier dicht bij elkaar liggen. In *de Volkskrant* is een sterkte van 0,30 te zien en in het *NRC Handelsblad* een sterkte van 0,29. In het *Algemeen Dagblad* is de laagste waarde te zien van 0,27. De waarden voor het destructieve elementen frame zijn in alle drie kranten heel zwak. Om het verschil in sterkte tussen de kranten te meten is een ANOVA-toets gebruikt. Hieruit blijkt dat er geen significant verschil ($F(df=2, n=565) = 0,151; sig = 0,859$) is tussen het frame in de kranten.

Over tijd

De voorgaande analyses hebben ook in dit geval uitgewezen dat er geen significante verschillen zijn tussen de kranten op het gebied van het destructieve elementen frame. De drie kranten opereren wederom eensgezind als het gaat om de berichtgeving over Bosnië. Om deze reden wordt er in de vervolganalyses gekeken naar de berichtgeving als geheel. Het verloop van het constructieve elementen frame in de berichtgeving is in de eerste rij van tabel 25 te zien.

Tabel 25. *Destructieve elementen frame over tijd*

Destructief	Piek 1 september 1996	Piek 2 juli 1997	Piek 3 januari 2001	Piek 4 april 2002	Piek 5 juli 2005	Piek 6 mei 2011
% in berichtgeving	41,6%	39,1%	12,0%	8,1%	32,8%	19,6%
Sterkte frame	0,42	0,39	0,12	0,08	0,36	0,20

Er is een duidelijke daling te zien gedurende de eerste vier pieken. Gemeten aan de hand van een Chi-kwadraattoets blijkt dat er een significant verschil is tussen de aanwezigheid van het destructieve elementen frame in de pieken ($\chi^2(5, N=565) = 55,037, p= 0,000, V= 0,312$). Aan de hand van de ANOVA-toets is het verschil in sterkte tussen de kranten gemeten. Ook het verschil $F(df=5, n=565) = 11,792 ; sig = 0,000$ in de pieken tussen de sterkte van het frame is significant.

In september 1996 is het destructieve elementen frame het vaakst aanwezig, in 41,6% van de berichtgeving. Hoewel dit frame op dat moment een zwakke sterkte heeft van 0,42, is het hier wel het sterkst aanwezig van alle zes pieken. De daling stopt in april 2002 waarbij nog maar in 8,1% het frame aanwezig is. Daarbij heeft het een zeer zwakke waarde van 0,08. In de piek daarop heeft er een stijging plaatsgevonden waar te zien is dat het destructieve elementen frame gestegen is naar 32,8% van de berichtgeving. De sterkte van het frame in die periode is gemiddeld 0,36 wat ook geen sterke aanwezigheid van het frame weergeeft. Vervolgens daalt het frame weer in mei 2011 naar 19,6% van de berichtgeving met een sterkte van gemiddeld 0,20.

Constructieve en destructieve elementen frame

In de voorgaande analyses is er afzonderlijk gekeken naar het constructieve en het destructieve elementen frame. Daaruit is gebleken dat het constructieve elementen frame meer aanwezig is in de berichtgeving over Bosnië dan het destructieve elementen frame. Overigens geldt dit ook voor de sterkte van het frame. Daarin is te zien dat het constructieve frame sterker aanwezig is dan het destructieve frame. De percentages zijn weergegeven in tabel 26. Om het verschil over tijd tussen deze frames te bekijken is een T-toets gebruikt. Daaruit blijkt dat het verschil tussen deze frames niet significant is ($t(10)=1,463, p > 0,05$). Het verschil tussen de sterkte van de twee frames is wel significant ($t(10)=2,297, p < 0,05$).

Op grond van het voorgaande wordt er vastgesteld dat de Nederlandse media in de berichtgeving na de oorlog constructief toewerken naar verzoening. De Nederlandse media voldoen daarmee aan de verwachting van Jaeger (2004) dat media in een periode na een oorlog zich gaan richten op verzoening. Dit duidt erop dat de media daarmee hun rol in de verwerking van de oorlog vervullen.

Tabel 26. *Vergelijking frames*

% in berichtgeving	Piek 1 september 1996	Piek 2 juli 1997	Piek 3 januari 2001	Piek 4 april 2002	Piek 5 juli 2005	Piek 6 mei 2011
Constructief	46,2%	45,2%	18,0%	18,7%	41,4%	73,9%
Destructief	41,6%	39,1%	12,0%	8,1%	32,8%	19,6%
Sterkte	Piek 1 september 1996	Piek 2 juli 1997	Piek 3 januari 2001	Piek 4 april 2002	Piek 5 juli 2005	Piek 6 mei 2011
Constructief	0,71	0,49	0,18	0,30	0,79	0,83
Destructief	0,42	0,39	0,12	0,08	0,36	0,20

4.6. De Nederlandse soldaten

“In hoeverre worden de Nederlandse soldaten als held, slachtoffer of dader benoemd in de berichtgeving over Bosnië in het Algemeen Dagblad, de Volkskrant en het NRC Handelsblad in de periode van 1996 tot en met 2012?”

In deze paragraaf wordt er gesproken over de berichtgeving over de Nederlandse soldaten die in de oorlog in Bosnië hebben gediend. Deze gegevens zijn verkregen door middel van automatische inhoudsanalyse over de pieken. Ten eerste wordt er gekeken naar de berichtgeving over soldaten in het algemeen, vervolgens richt het zich op de Nederlandse soldaten. In de berichtgeving over Bosnië is er in de periode van 1996 tot en met 2012 in de drie kranten gesproken over soldaten. De percentages zijn in tabel 27 te zien. Het meest is hierover gesproken in het *NRC Handelsblad* in 32,8% van de berichtgeving. Daarop volgt *de Volkskrant* met 29% en tenslotte het *Algemeen Dagblad* met 24%. Het verschil is gemeten aan de hand van een Chi-kwadraattoet. Daaruit blijkt dat er geen significante verschillen gevonden zijn in de berichtgeving over de soldaten tussen de kranten ($X^2(2, N=565) = 3,206, p = 0,201, V = 0,075$).

Tabel 27. Berichtgeving over soldaten

	NRC Handelsblad	de Volkskrant	Algemeen Dagblad
Soldaten	32,8%	29%	24%

Voor de volgende analyses is er alleen gekeken naar de berichtgeving over soldaten. Zoals te zien in tabel 28 blijkt het dat er in het *Algemeen Dagblad* het meest over Nederlandse soldaten geschreven is. In 67,7% van de berichtgeving gaat het over Nederlandse soldaten. In *de Volkskrant* is het iets minder en gaat het om 62,3% van de berichtgeving. Tot slot is te zien dat in het *NRC Handelsblad* in 49,4% van de berichtgeving het over Nederlandse soldaten gaat. Ook hier zijn er geen significante verschillen gevonden tussen de berichtgeving over Nederlandse soldaten in de kranten ($X^2(2, N=167) = 14,183, p= 0,165, V= 0,206$).

Tabel 28. Berichtgeving over Nederlandse soldaten

	NRC Handelsblad	de Volkskrant	Algemeen Dagblad
Nederlandse soldaten	49,4%	62,3%	67,7%

Er is gekeken naar de manier waarop de Nederlandse soldaten in de berichtgeving zijn beschreven. Voor de volgende analyses is er alleen gekeken naar de berichtgeving over Nederlandse soldaten. Het verschil is gemeten met de Chi-kwadraattoets. In tabel 29 zijn de resultaten te zien. Het blijkt dat het helden frame het minst vaak wordt gebruikt in de drie verschillende kranten. Daarbij is wel te zien dat van de drie kranten, *de Volkskrant* met 9,1% het meest het helden frame hanteert. Er blijkt geen significant verschil te zijn tussen het helden frame in de kranten ($X^2(2, N=95) = 0,658, p= 0,719, V= 0,083$).

Het dader frame is met 46,3% het vaakst terug te vinden in het *NRC Handelsblad*. Vervolgens is te zien dat in het *Algemeen Dagblad* 33,3% van de Nederlandse soldaten als dader wordt weergegeven. Tot slot gaat het in *de Volkskrant* om 30,3%. Desondanks is er geen significant verschil te vinden tussen het dader frame in de kranten ($X^2(2, N=95) = 2,237, p= 0,327, V= 0,153$).

Het meest voorkomende frame is het slachtofferframe. Deze is het vaakst te zien in het *NRC Handelsblad* in maar liefst 58,5% van de berichtgeving. Daaropvolgend is het te zien in 48,5% van de berichtgeving in *de Volkskrant*. Het minst is dit frame in het *Algemeen Dagblad* te zien. Daar gaat het om 28,6% van de berichtgeving. Er is een trend te zien in het verschil tussen de kranten in het benoemen van de Nederlandse soldaten als slachtoffer ($X^2(2, N=95) = 4,993, p= 0,082, V= 0,229$). Anderzijds is te zien dat het

neutrale frame het vaakst voorkomt in het *Algemeen Dagblad*. Dit is het geval in 42,9% van de berichtgeving. Voor *de Volkskrant* is het 24,2% en voor het *NRC Handelsblad* is het 14,6%. Er blijkt een significant verschil te zijn tussen het neutrale frame in de kranten ($X^2(2, N=95) = 6,028, p= 0,049, V= 0,252$). Dit betekent dat er in het *Algemeen Dagblad* het minst een stempel gedrukt wordt op de Nederlandse soldaten, gevolgd door *de Volkskrant* en het *NRC Handelsblad*.

Tabel 29. Frames over Nederlandse soldaten

Frame	NRC Handelsblad	de Volkskrant	Algemeen Dagblad
Held	4,9%	9,1%	4,8%
Dader	46,3%	30,3%	33,3%
Slachtoffer	58,5%	48,5%	28,6%
Neutraal	14,6%	24,2%	42,9%

Over tijd

Net zoals in alle voorgaande analyses is ook hier gebleken dat er geen significante verschillen zijn tussen de kranten op het gebied van het *framen* van de Nederlandse soldaten als held, dader of slachtoffer. Daarin zijn de drie kranten eensgezind en vormen ze wederom een front als het gaat om de berichtgeving over de Nederlandse soldaten die in Bosnië gediend hebben. Echter, er is wel een significant verschil tussen het neutrale frame, maar omdat in dit onderzoek meer de nadruk wordt gelegd op *hoe* de soldaten *geframed* worden, zal er in de vervolganalyses gekeken worden naar de berichtgeving als geheel. In tabel 30 zijn de percentages per piek te zien. Het verschil wordt gemeten met de Chi-kwadraattoets.

Tabel 30. Frames over Nederlandse soldaten over tijd

Frame	Piek 1 september 1996	Piek 2 juli 1997	Piek 3 januari 2001	Piek 4 april 2002	Piek 5 juli 2005	Piek 6 mei 2011
Held	15,8%	0,0%	0,0%	4,3%	7,1%	0,0%
Dader	21,1%	0,0%	0,0%	50,0%	28,6%	71,4%
Slachtoffer	15,8%	66,7%	83,3%	52,2%	64,3%	42,9%
Neutraal	57,9%	33,3%	16,7%	15,2%	14,3%	14,3%

Het meest opvallende aan deze resultaten is de aanwezigheid van het slachtoffer frame in alle pieken. In de eerste drie pieken is een stijging te zien van 15,8% in september 1996 naar 66,7% in juli 1997 en naar het hoogtepunt van 83,3% in januari 2001.

Vervolgens daalt het percentage van het slachtoffer frame naar 52,2% in april 2002 waarna het in juli 2005 weer stijgt naar 64,3%. Hierna daalt het frame weer naar 42,9% in mei 2011. Er blijken significante verschillen te zijn tussen het slachtoffer frame in de pieken ($X^2(5, N=95) = 13,186, p = 0,022, V = 0,373$). Ook het neutrale frame is in elke piek aanwezig. Er is wel een duidelijke daling te zien tussen de eerste piek in september 1996 (57,9%) en de laatste piek in mei 2011 (14,3%). Er blijken ook hier significante verschillen te zijn tussen het neutrale frame in de pieken ($X^2(5, N=95) = 15,226, p = 0,009, V = 0,400$).

Het dader frame varieert. Ten eerste is het te zien in september 1996 in 21,1% van de berichtgeving. Vervolgens komt het in twee pieken niet voor waarna het een flinke stijging maakt naar 50% van de berichtgeving in april 2002. Daarna daalt het tot 28,6% in juli 2005 waarna het wederom een flinke stijging maakt naar 71,4% in mei 2011. Er zijn significante verschillen in het dader frame tussen de pieken ($X^2(5, N=95) = 14,507, p = 0,013, V = 0,391$).

Tot slot komt het helden frame het minst vaak per piek en per percentage voor. In september 1996 is er in 15,8% van de berichtgeving het heldenframe aanwezig. Vervolgens is het in twee pieken helemaal niet aanwezig. Daarna is het helden frame in april 2002 te zien in 4,3% van de berichtgeving en in juli 2005 in 7,1% van de berichtgeving. Er zijn geen significante verschillen gevonden in het helden frame tussen de pieken ($X^2(5, N=95) = 4,278, p = 0,0510, V = 0,212$).

Het helden, dader, slachtoffer en- neutrale frame

Om te onderzoeken of er een significant verschil is in de manier waarop de Nederlandse soldaten benoemd worden, is er gekeken naar het gemiddelde van de vier verschillende frames over tijd. Uit de ANOVA-toets is gebleken dat er een significant verschil ($F(df=3, n=23) = 5,904; sig = 0,005$) is tussen de verschillende frames over tijd. In de berichtgeving wordt het meest het slachtoffer frame gebruikt als er gesproken wordt over de Nederlandse soldaten. Het gemiddelde percentage van het slachtoffer frame verschilt significant met de rest van de frames. Uit eerder onderzoek is gebleken dat de soldaten die gerelateerd zijn aan Srebrenica voor 60% als dader worden weergegeven (Algra, Elands & Schoeman, 2007). Dit betekent dat er een verandering heeft plaatsgevonden in het *frames* van de Nederlandse soldaten en dat ze na verloop van tijd meer als slachtoffer worden gezien.

5. Conclusie

Het onderzoek richtte zich op de rol die de Nederlandse dagbladen speelden na de oorlog in Bosnië gedurende de periode tussen 1996 en 2012. In het kader van dit onderzoek is de rol van de media bij de verwerking van de oorlog onderzocht aan de hand van een aantal concepten. Voornamelijk is er gekeken in hoeverre kenmerken van *journalism of attachment* aanwezig zijn in de berichtgeving na de oorlog. Daarnaast is er onderzocht in hoeverre de media naar verzoening streven door middel van het *constructieve* en *destructieve elementen frame*. Ten slotte is er inzicht verkregen in de manier waarop de oorzaak van de oorlog en de Nederlandse soldaten in de naoorlogse periode worden weergegeven.

De rol van de Nederlandse dagbladen bij de verwerking van de oorlog in Bosnië bestaat uit verschillende facetten. Wel is duidelijk geworden dat de Nederlandse media in de berichtgeving na de oorlog als één front opereren. Ze besteden allemaal op hetzelfde moment aandacht aan Bosnië en in het framegebruik is nauwelijks verschil te vinden. Er is te zien dat de media een dragende rol hebben in de verwerking door naar verzoening te streven in hun berichtgeving en een objectiever beeld te willen schetsen van de oorzaak van de oorlog. Zo is bij de analyse van het constructieve en destructieve elementen frame te zien dat in de Nederlandse dagbladen veel meer het constructieve frame voorkomt. De Nederlandse media voldoen daarmee aan de verwachting (Jaeger, 2004) dat media na een oorlog zich richten op verzoening. Daarnaast blijkt dat in de periode na de oorlog meer het etnische geweld als oorzaak gebruikt wordt. Dit is in tegenstelling tot onderzoek over berichtgeving tijdens de oorlog waarin voornamelijk de Servische agressie als oorzaak genoemd is (Hammond, 2007). Hierdoor blijken de media minder partij te kiezen en hebben ze een objectievere houding tegenover de oorzaak. Ze werken hiermee toe naar een bepaalde harmonie in de maatschappij. Hier komt nog bij dat de Nederlandse dagbladen, in tegenstelling tot eerder onderzoek waarin soldaten die gerelateerd zijn aan Srebrenica als dader worden weergegeven (Algra, Elands & Schoeman, 2007), de Nederlandse soldaten in de gehele berichtgeving voornamelijk als slachtoffer weergegeven. Deze verandering in de media draagt bij aan de verwerking omdat er minder gericht wordt op de schuldvraag. De media hebben kennelijk juist de behoefte om naar eenheid te werken in plaats van verdelend te werken, zoals ze tijdens de oorlog wel gedaan hebben.

Er kan ook geconcludeerd worden dat de media in hun oude gewoontes vervallen als het gaat om kenmerken van journalism of attachment. Net zoals tijdens de oorlog (Ruigrok, 2005), zijn er in de berichtgeving over Bosnië na de oorlog nog steeds kenmerken van journalism of attachment aanwezig. Zo is te zien dat het gebruik van het bad guy frame nog steeds voorkomt en dat daarbij nog steeds de Bosnische Serviërs als bad guy worden weergegeven. Ook het victim/good guy frame is na de oorlog aanwezig, in mindere mate dan het bad guy frame, maar ook nu zijn het de Bosnische Moslims die als slachtoffer worden weergegeven. Aangezien dit vooral te zien is bij bepaalde nieuwswaarden, blijkt het dat de media op die cruciale momenten wederom de behoefte hebben om een dader en een slachtoffer aan te wijzen. Daarmee vervallen ze weer in hun oude werkwijze en maken ze dezelfde keuze als tijdens de oorlog.

De kenmerken van het concept journalism of attachment hebben door dit onderzoek uitbreiding gekregen, omdat er is aangetoond dat kenmerken van journalism of attachment ook nog voelbaar zijn in de berichtgeving na de oorlog.

Discussie

Dit onderzoek begon met een citaat van Wieten (2002) waarin hij het gevoel van tekort schieten van Nederland bij de val van Srebrenica als reden geeft voor de werkwijze van de media tijdens de oorlog. In die berichtgeving was er sprake van journalism of attachment (Ruigrok, 2005). Uit dit onderzoek blijkt dat kenmerken van journalism of attachment nog steeds aanwezig zijn in de berichtgeving in de Nederlandse dagbladen na de oorlog. Het betekent dat de berichtgeving na de oorlog nog steeds beïnvloed wordt door de oorlog aangezien de journalisten niet geheel hun visie hebben losgelaten. Het wijst erop dat de Nederlandse media het gevoel dat ze tekort zijn geschoten tijdens de oorlog, ook na de oorlog nog steeds proberen te herstellen. Dit is wel verontrustend omdat in een democratie burgers mogen verwachten dat ze objectief worden geïnformeerd en van de media mogen we verwachten dat ze objectief informeren. Een aanbeveling is om dit onderzoek naar de kenmerken van journalism of attachment in de toekomst te herhalen, om te zien of er eventuele veranderingen hebben plaatsgevonden. Anderzijds kan een herhaling van het onderzoek naar journalism of attachment van Ruigrok (2005) inzicht geven in verandering van het concept journalism of attachment, waaruit mogelijk nieuwe kenmerken uit voortvloeien. De aanwezigheid van kenmerken van journalism of attachment betekent dat de burgers nog steeds geen compleet beeld

krijgen van wat er gebeurd is en wordt het voor de burgers lastig om de oorlog te begrijpen. Bovendien wordt daarmee de beeldvorming over Bosnië beïnvloed. De complexiteit van de oorlog wordt gereduceerd tot een eenvoudig weergave waarin alleen gewezen wordt op de slachtoffers en daders. Dit kan invloed hebben op hoe de bevolkingsgroepen ook na de oorlog gezien worden. Daarbij wordt Bosnië mogelijk alleen met de oorlog geassocieerd. Het blijkt dat het publiek waakzaam moet zijn voor wat er in de media te zien is. Dit onderzoek laat zien dat journalisten elkaar nog steeds volgen in hun berichtgeving. Immers, verschil tussen de dagbladen is nauwelijks gevonden. Een evaluatie is zeker van belang omdat de journalisten moeten inzien dat ze bewust of onbewust nog steeds onder invloed zijn van de situatie tijdens de oorlog en dat ze door hun mogelijke attachment een onvolledig beeld weergeven.

De Nederlandse media blijken in de berichtgeving na een conflict, waar men als Nederland mee te maken heeft gehad, wel naar verzoening te werken. Dit leert ons dat de Nederlandse media hun bijdrage laten zien in de verwerking van de oorlog. Ze hebben daarmee een leidende rol in het informeren van het publiek over de verzoening. Hiermee uiten ze dan ook een vorm van peace journalism door zich te richten op hereniging. Dit betekent dan ook dat vrede en democratie zeker door middel van de media verkondigd wordt. De objectieve benoeming van de oorzaak van de oorlog heeft ook daarmee te maken, aangezien het voorkomt dat in de maatschappij alsnog een schuld gegeven wordt aan één partij.

De tegenstelling in de conclusie van dit onderzoek, namelijk de aanwezigheid van kenmerken van journalism of attachment aan de ene kant en de verzoenende rol aan de andere kant, maken het moeilijk om echt antwoord te geven op de vraag. De complexiteit geeft weer dat de werkelijkheid wederom ingewikkelder ligt. Dit is daarom ook een reden om meer onderzoek te doen naar de rol van de media bij de verwerking van een oorlog.

Dit onderzoek is uitgevoerd over een periode van zestien jaar door het analyseren van zes pieken die te zien zijn in die periode in het *NRC Handelsblad*, de *Volkskrant* en het *Algemeen Dagblad*. Hoewel de zes pieken het meest interessant waren voor dit onderzoek, is het een beperking dat er niet meer data geanalyseerd is. Dit kan ervoor zorgen dat een nog breder beeld van de berichtgeving na de oorlog gegeven kan worden. Dit geldt ook met betrekking tot het aantal kranten. Dit biedt daarom zeker een mogelijkheid voor vervolgonderzoek. Daarnaast zijn in dit geval de kenmerken van

journalism of attachment na de oorlog alleen onderzocht op de berichtgeving over de oorlog in Bosnië. Aangezien dit één land betreft kan vervolgonderzoek naar kenmerken van journalism of attachment in de berichtgeving na conflicten in andere landen voor verdere uitbreidingen van het concept zorgen.

6. Referentielijst

Algra, G., Elands, M., & Schoeman, J.R. (2007). The Media and the Public Image of Dutch Veterans from World War II to Srebrenica. *Armed Forces & Society*, 33(3), 396-413. doi: 0.1177/0095327X06297240

Allen, S., & Zelizer B. (2004). Rules of Engagement. Journalism and War. In: S. Allen & B. Zelizer (Red.), *Reporting War, Journalism in Wartime* (pp. 3-22). Londen: Routledge

Bakker, P., & Scholten, O. (2009). *Communicatiekaart van Nederland*. Amsterdam: Uitgeverij Kluwer.

Becker, J. (2004). Contributions by the Media to Crisis Prevention and Conflict Settlement. *Conflict & Communication online*, 3(1/2).

Bell, M. (1998). The Journalism of attachment. In M. Kieran (Red.) *Media Ethics*. (pp. 15-22). London: Routledge

Cohen, B.C. (1963). *The press and foreign policy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press

Deuze, M. (2004). *Wat is journalistiek?*. Amsterdam: Het Spinhuis

Deuze, M. (2005). What is journalism? : Professional identity and ideology of journalists reconsidered. *Journalism*, 6(4), 442 – 464. doi: 10.1177/1464884905056815

Entman R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43, 51-58.

Galtung, J., & Ruge, M. H. (1965). The structure of foreign news. The presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspapers. *Journal of Peace Research*, 2 (1), 64-91. doi: 10.1177/002234336500200104

Galtung, J. (2006). Peace Journalism as an Ethical Challenge. *Mediterranean Edition*, 1(2).

Hammond, P. (2007). *Framing post-cold war conflicts. The media and international intervention*. Manchester: Manchester University Press.

Harcup, T., & O'Neill, D. (2001). What is news? Galtung and Ruge revisited. *Journalism Studies*, 2 (2), 261-280. doi: 10.1080/14616700118449

Jaeger, S. (2004). The German press coverage on France after World War II. A quantitative and qualitative content analysis of newspapers from 1946 to 1970. *Conflict & Communication online*, 3(1/2). Geraadpleegd via <http://www.cco.regener-online.de/>

Kloek, E. (2004). *Verzameld verleden. Veertig gedenkwaardige momenten en figuren uit de vaderlandse geschiedenis*. Hilversum: Uitgeverij Verloren BV

Manoff, R. (1998). "Role Plays": Potential media roles in conflict prevention and management. *Track two*, 7(4).

McCombs, M.E., & Shaw, D.L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176-187. doi: 10.1086/267990

McQuail, D. (2010). *Mass Communication Theory*. London: Sage Publications

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie. (2002). *Srebrenica, een 'veilig' gebied. Reconstructie, achtergronden, gevolgen en analyses van de val van een safe area*.

Geraadpleegd via <http://www.srebrenica.nl/Pages/OOR/23/313.bGFuZz10TA.html>

Ruigrok, N. (2005). *Journalism of attachment. Dutch newspapers during the Bosnian war*. Amsterdam: Het spinhuis

Ruigrok, N. (2005). *Journalism of attachment. Dutch newspapers during the Bosnian war*. Amsterdam: Het spinhuis

Ruigrok, N. (2008). Journalism of attachment and objectivity: Dutch journalists and the Bosnian War. *Media, War & Conflict*, 1(3), 293-313. doi: 10.1177/1750635208097048

Scholten, O. (1982). *Krant en democratie. Een studie naar politieke informatie in landelijke dagbladen*. VU Boekenhandel

Shinar, D. (2003). The peace process in cultural conflict: The role of the media. *Conflict & Communication online*, 2(1).

Shoemaker, P.J., & Reese, S.D. (1996). *Mediating the message. Theories of influences on mass media content* (2e druk). New York: Longman Publishers USA

Shoemaker, P. J., & Lee, J.H., & Gang, K., & Cohen, A. (2009). Proximity and Scope as News Values. In E. Devereux (Red.), *Media Studies. Key issues and debates* (pp. 231-248). London: Sage Publications

Van Atteveldt, W. (2008). *Semantic Network Analysis: Techniques for Extracting, Representing, and Querying Media Content*. Charleston, SC: BookSurge

Wieten, J. (2002). *Srebrenica en de journalistiek. Achtergronden en invloed van de berichtgeving over het conflict in voormalig Joegoslavië in de periode 1991-1995*. Geraadpleegd via http://www.srebrenica.nl/Content/NIOD/Nederlands/srebrenicarapportniod_nl_deelstudie_SrebrenicaJournalistiek.pdf

7. Bijlagen

Bijlage A. Codeboek

Tabel A. Codeboek

Vraag nummer	Naam variabele	Omschrijving	Codering
1	ArtikelID		
2	Krant		1 = de Volkskrant 2 = NRC Handelsblad 3 = Algemeen Dagblad
3	Datum		
4	Piek	In welke piek is het	1 = september 1996 2 = juli 1999 3 = januari 2001 4 = april 2002 5 = juli 2005 6 = mei 2011
5	Onderwerp	Waar gaat het artikel over?	1 = De oorlog algemeen 2 = Srebrenica 3 = Dutchbat 4 = Tribunaal 5 = Vluchtelingen 6 = Bosnische politiek 7 = NL politiek 8 = Overige politiek 9 = Vredeshandhaving 10 = Overig 11 = Leven na oorlog 12 = Humanitaire- /ontwikkelingshulp 13 = Bosnië genoemd – niet relevant 14 = Bosnië als voorbeeld genoemd 15 = Balkansyndroom
6	Wiebos	Gaat het over Bosnische Moslims?	0 = Nee 1 = Ja
7	Wieserv	Gaat het over Servische Bosniers?	0 = Nee 1 = Ja
8	Wiekroaat	Gaat het over Bosnische Kroaten?	0 = Nee 1 = Ja
9	Wienl	Gaat het over Nederlanders?	0 = Nee 1 = Ja
10	Wievrede	Gaat het over vredeshandhavers?	0 = Nee 1 = Ja

11	Wieoverig	Gaat het over overige mensen?	0 = Nee 1 = Ja
12	Badguy1	Wordt er een dader genoemd?	0 = Nee 1 = Ja
13	Badguy2	Worden er beschrijvingen gedaan van kwade activiteiten die zijn uitgevoerd?	0 = Nee 1 = Ja
14	Badguy3	Vindt er een waardeoordeel plaats door de journalist?	0 = Nee 1 = Ja
15	Badwie1	Worden de Bosnische Moslims als dader genoemd?	0 = Nee 1 = Ja
16	Badwie2	Worden de Bosnische Serviërs als dader genoemd?	0 = Nee 1 = Ja
17	Badwie3	Worden de Bosnische Kroaten als dader genoemd?	0 = Nee 1 = Ja
18	Badwie4	Worden de Nederlanders als dader genoemd?	0 = Nee 1 = Ja
19	Badwie5	Worden de VN/Vredesmachten/Internationale gemeenschap als dader genoemd?	0 = Nee 1 = Ja
20	Victim1	Wordt er een slachtoffer genoemd?	0 = Nee 1 = Ja
21	Victim 2	Komen er slachtoffers aan het woord?	0 = Nee 1 = Ja
22	Victim3	Worden er beschrijvingen gedaan van wreedheden die zijn aangericht?	0 = Nee 1 = Ja
23	Victim4	Vindt er een waardeoordeel plaats door de journalist?	0 = Nee 1 = Ja
24	Victimwie1	Worden de Bosnische Moslims als slachtoffer genoemd?	0 = Nee 1 = Ja
25	Victimwie2	Worden de Bosnische Serviërs als slachtoffer genoemd?	0 = Nee 1 = Ja
26	Victimwie3	Worden de Bosnische-Kroaten als slachtoffer genoemd?	0 = Nee 1 = Ja
27	Victimwie4	Worden de Nederlanders als slachtoffer genoemd?	0 = Nee 1 = Ja
28	Victimwie5	Worden de VN/Vredesmachten/Internationale gemeenschap als dader genoemd?	0 = Nee 1 = Ja
29	Oorzaak	Wordt de oorzaak van de oorlog genoemd?	0 = Nee 1 = Ja
30	Ethnicconflict	Wordt de 'ethnic conflict' als oorzaak genoemd?	0 = Nee 1 = Ja

31	Serbianagression	Wordt 'serbian aggression' als oorzaak genoemd?	0 = Nee 1 = Ja
32	Westerninterferen ce	Wordt 'western interference' als oorzaak genoemd?	0 = Nee 1 = Ja
33	Constructief1	Wordt de schade die is aangericht beschreven?.	0 = Nee 1 = Ja
34	Constructief2	Wordt de wil om het goed te maken beschreven?	0 = Nee 1 = Ja
35	Constructief3	Worden er specifieke manieren genoemd om het verleden te overwinnen?	0 = Nee 1 = Ja
36	Constructief4	Worden er nog andere destructieve elementen genoemd?	0 = Nee 1 = Ja
37	Destructief1	Wordt de oorlog gebagatelliseerd?	0 = Nee 1 = Ja
38	Destructief2	Worden er 'goede' kanten van de oorlog beschreven?	0 = Nee 1 = Ja
39	Desructief3	Vindt er zelfverbetering plaats door het tonen van eigen goede wil en eigen goede kant?	0 = Nee 1 = Ja
40	Destructief4	Worden de misdaden gerelativeerd?	0 = Nee 1 = Ja
41	Destructief5	Worden er nog andere destructieve elementen genoemd?	0 = Nee 1 = Ja
42	Soldatenover	Wordt er over soldaten gesproken?	0 = Nee 1 = Ja
43	Soldatenwie	Welke soldaten?	0 = Geen 1 = Nederlandse 2 = Vredesmachten 3= Bosnische 4 = Kroatische 5 = Servische 6 = Bosnische 3
44	Solheld	Worden de soldaten als helden weergegeven?	0 = Nee 1 = Ja
45	Solddader	Worden de soldaten als daders weergegeven?	0 = Nee 1 = Ja
46	Solslachtoffer	Worden de soldaten als slachtoffers weergegeven?	0 = Nee 1 = Ja
47	Solneutraal	Worden de soldaten neutraal weergegeven?	0 = Nee 1 = Ja

Bijlage B. Codeerinstructie

Bad guy frame

- Wordt er een dader genoemd?
- Worden er beschrijvingen gedaan van kwade activiteiten die zijn uitgevoerd?
- Vindt er een waardeoordeel plaats door de journalist?

In het bad guy frame wordt er gekeken in hoeverre een van partijen genoemd wordt als de 'dader'. Het 'bad guy' frame wordt bepaald door het tellen van de verklaringen waarin over een van de partijen wordt gezegd dat die (oorlogs) misdrijven plegen en/of hebben gepleegd, geweld hebben gebruikt tegen burgers, humanitaire vertegenwoordigers en VN-soldaten en het vredesproces en/of humanitaire hulp hebben belemmerd. De journalist kan, naast het benoemen van de daad, expliciet benoemen dat een partij 'slecht' is.

De vragen om te bepalen wie er als bad guy gezien wordt zijn als volgt;

- Worden de Bosnische Moslims als dader genoemd?
- Worden de Servische- Bosniërs als dader genoemd?
- Worden de Bosnische-Kroaten als dader genoemd?
- Worden de Nederlandse soldaten (Dutchbat) als dader genoemd?
- Worden de VN/Vredesmachten als dader genoemd?

Victim/good guy frame

- Wordt er een slachtoffer genoemd?
- Komen er slachtoffers aan het woord?
- Worden er beschrijvingen gedaan van wreedheden die zijn aangericht?
- Vindt er een waardeoordeel plaats door de journalist?

In het victim frame/ good guy frame wordt er gekeken naar de beschrijving van de slachtoffers door de oorlog. Ook verklaringen waarin burgers worden afgeschilderd als de slachtoffers van geweld, oorlogsmisdaden of de oorlog in het algemeen, vallen binnen dit frame. De journalist kan, naast het benoemen van de daad, expliciet benoemen dat een partij 'goed' is.

De vragen om te bepalen wie er als victim/good guy gezien wordt zijn als volgt;

- Worden de Bosnische Moslims als slachtoffer genoemd?

- Worden de Servische- Bosniërs als slachtoffer genoemd?
- Worden de Bosnische-Kroaten als slachtoffer genoemd?
- Worden de Nederlandse soldaten (Dutchbat) als slachtoffer genoemd?
- Worden de VN/Vredesmachten als slachtoffer genoemd?

Het *ethnic war* frame

- Worden de etnische verschillen in het land als oorzaak van de oorlog benoemd?

In het ethnic war frame gaat het om de etnische verschillen in het land die als oorzaak van de oorlog benoemd worden.

Het *Serbian aggression* frame

- Wordt de agressie van Servië om het eigen grondgebied te vergroten tegenover een erkend land als oorzaak van de oorlog benoemd?

In dit frame gaat het om de agressie van Servië tegenover een erkend land om het eigen grondgebied te vergroten.

Het *western interference* frame

- Wordt de erkenning van Bosnië- Herzegovina als land door het Westen als oorzaak van de oorlog benoemd?

In dit frame wordt de oorzaak toegekend aan de erkenning van Bosnië- Herzegovina als land door het Westen.

Het *constructieve elementen* frame

In dit frame wordt er gekeken naar opbouwende elementen die toewerken naar verzoening. Onder de constructieve elementen vallen artikelen waarin de hoeveelheid schade wordt beschreven dat is aangericht, uitdrukking van wil om het goed te maken en het overwinnen van het verleden in specifieke zin.

- Wordt de hoeveelheid schade dat is aangericht beschreven?

Hier gaat het bijvoorbeeld over de schade die gemaakt is tijdens de oorlog en de schade die de maatschappij heeft door de oorlog. Bijvoorbeeld kapotte huizen en/of psychische schade en alles wat daarna komt zoals werkloosheid, vluchtelingen etc.

- Wordt de wil om het goed te maken beschreven?

Hierbij moet gedacht worden aan opbouwen van nieuwe relaties. Ook wanneer groepen zeggen dat ze met elkaar wel willen leven etc.

- Worden er specifieke manieren genoemd om het verleden te overwinnen?

Als het gaat over berechting/tribunaal (bijvoorbeeld ter verantwoording roepen van een misdadiger uit de oorlog om het te “kunnen afsluiten van de oorlog door berechting”. Of wanneer er bijvoorbeeld gezegd wordt : “er is nodig dat de mensen om de tafel gaan zitten”, of als ze het hebben over afspraken die gemaakt zijn om vrede te bewaren/beter maken van het land (bijvoorbeeld Dayton of andere afspraken).

- Worden er nog andere constructieve elementen genoemd?

Als het gaat over andere dingen die bijdragen aan vrede en opbouw van het land en de mensen nader bij elkaar te brengen. Zoals verkiezingen of als iemand zegt dat hij/ zij door wil met zijn/haar leven etc.

Het destructieve of dubieuze elementen frame

In dit frame wordt er gekeken naar vernietigende elementen die afbreuk doen aan de verzoening. Onder de destructieve elementen vallen artikelen waarin bagatellisering van de oorlog plaatsvindt, de ‘goede’ kanten van de oorlog beschreven worden, zelfverbetering, de goede kant van zichzelf te laten zien en het relativeren van de misdaad.

- Wordt de oorlog gebagatelliseerd?

Als er makkelijk wordt gesproken over de oorlog of woorden worden gebruikt die te zwak zijn om eigenlijk een oorlog te beschrijven. Bijvoorbeeld als er over genocide gesproken wordt, maar het beschreven wordt als een ‘vechtpartijtje’.

- Worden er ‘goede’ kanten van de oorlog beschreven?

Als er wordt gesproken over het ‘goede’ wat een oorlog kan brengen. Dit is cynisch. Bijvoorbeeld, als er in een artikel over vluchtelingen wordt gesproken over dat het “een goed iets is dat ze hierdoor iets van de wereld kunnen zien”.

- Vindt er zelfverbetering plaats door het tonen van eigen goede wil en eigen goede kant?

Als bijvoorbeeld een van de partijen zegt dat ze iets goed hebben gedaan in de oorlog. Bijvoorbeeld als een artikel gaat over een hele stad dat verwoest is en als de 'misdadige' partij dan zegt "ja maar we hebben dat grote huis heel gelaten". Dan vindt er dus zelfverbetering plaats doordat ze zegge van "we hebbe toch een goede kant omdat we dat ene huis heel hebben gelaten".

- Worden de misdaden gerelativeerd?

Hierbij valt te denken aan bijvoorbeeld misdaden die worden afgezwakt. Bijvoorbeeld een artikel over een moord op vrouwen en kinderen die onschuldig en ongewapend waren, maar dat er in het artikel over de daders wordt gezegd dat ze "dat hebben gedaan omdat ze zelf niet beschoten wilden worden en dat het in oorlogen nou eenmaal gebeurd".

- Worden er nog andere destructieve elementen genoemd?

Hierbij valt te denken aan uitspraken over partijen die niet meewerken of bepaalde partijen dingen niet willen doen.

Helden-frame

- Worden de soldaten als helden weergegeven?

In dit frame wordt er gekeken of de soldaten worden benoemd als helden. Het gaat er hierbij om dat de soldaten en/of veteranen positief beoordeeld worden.

Dader-frame

- Worden de soldaten als daders weergegeven?

In dit frame wordt er gekeken of soldaten worden benoemd als daders. Hierbij wordt er gekeken naar beschrijvingen van onder andere onderprestatie door nalatigheid tot aan oorlogsmisdaden toe.

Slachtoffer-frame

- Worden de soldaten als slachtoffers weergegeven?

In dit frame wordt er gekeken of soldaten worden benoemd als slachtoffers. Hierbij gaat het om de beschrijvingen van soldaten als slachtoffers van een mislukt overheidsbeleid, met

gezondheidsklachten, slachtoffers van de omstandigheden of slachtoffers van officiële verwaarlozing.

Neutraal-frame

- Worden de soldaten neutraal weergegeven?

In dit frame wordt er geen specifieke stempel gedrukt op de soldaten. Er wordt onbevooroordeeld gesproken. Het betreft objectieve beschrijvingen van wat soldaten doen.

Tabel B. Codeerinstructie vraag: 'Waar gaat het over?' Variabele 'onderwerp'

Waarde in variabele	Instructie
De oorlog algemeen	Als er gesproken wordt over de oorlog en gebeurtenissen die daar hebben plaatsgevonden.
Srebrenica	Als er gesproken wordt over Srebrenica, de val van Srebrenica of gerelateerde onderwerpen.
Dutchbat	Als er wordt gesproken over de Nederlandse soldaten die in tijden van oorlog aanwezig waren.
Tribunaal	Als er gesproken wordt over het Joegoslavië tribunaal in Den Haag, berechting, arrestatie en uitlevering.
Vluchtelingen	Als er wordt gesproken over vluchtelingen die zowel binnen Bosnië als buiten Bosnië verblijven.
Bosnische politiek	Als er gesproken wordt over de politiek in Bosnië. Daarbij valt te denken aan verkiezingen, politieke partijen en/of gebeurtenissen in de Bosnische politiek.
NL politiek	Als er gesproken wordt over de politiek in Nederland. Daarbij valt te denken aan verkiezingen, politieke partijen en/of gebeurtenissen in de Nederlandse politiek.
Overige politiek	Als er wordt gesproken over de politiek buiten Bosnië en Nederland om die iets met Bosnië te maken hebben. Daarbij valt te denken aan verkiezingen, partijen en/of gebeurtenissen in de buitenlandse politiek.
Vredeshandhaving	Als er wordt gesproken over vredeshandhaving en de verschillende vredeshandhavers die daar hun werk verrichten.
Overig	Als het wel over Bosnië gaat en ook relevant is voor het onderzoek, maar niet binnen de overige onderwerpen valt.
Leven na oorlog	Als het gaat over gebeurtenissen die te maken hebben met het dagelijkse leven in Bosnië.
Humanitaire/ontwikkelingshulp	Als gaat om humanitaire en/of ontwikkelingshulp dat plaatsvindt in Bosnië.
Balkansyndroom	Als er wordt gesproken over het ziektebeeld 'Balkansyndroom' en de oorzaken, gevolgen en slachtoffers daarvan.
Bosnië genoemd – niet relevant	Als het wel over Bosnië gaat, maar niet relevant is voor dit onderzoek. Daarbij valt te denken aan sport, televisieprogramma's, films etc.
Bosnie als voorbeeld genoemd	Als 'Bosnië' alleen genoemd wordt als voorbeeld. Te denken valt aan zinnen zoals " , zoals in Bosnië."

Bijlage C. Intercodeurbetrouwbaarheid

Tabel C. *Intercodeurbetrouwbaarheid*

Variabele	Cohen's Kappa
Waar gaat het over?	-
Gaat het over Bosnische Moslims?	1
Gaat het over Servische Bosniers?	1
Gaat het over Bosnische Kroaten?	1
Gaat het over Nederlanders?	0,89
Gaat het over vredeshandhavers?	0,86
Gaat het over overige mensen?	0,85
Bad guy frame	0,77
Worden de Bosnische Moslims als dader genoemd?	0,83
Worden de Servische- Bosniers als dader genoemd?	0,76
Worden de Bosnische-Kroaten als dader genoemd?	0,81
Worden de Nederlandse regering als dader genoemd?	1
Worden de VN/Vredes machten/Internationale gemeenschap als dader genoemd?	0,83
Victim frame	0,84
Worden de Bosnische Moslims als slachtoffer genoemd?	0,83
Worden de Servische Bosniërs als slachtoffer genoemd?	0,81
Worden de Bosnische Kroaten als slachtoffer genoemd?	0,87
Worden de Nederlandse regering als slachtoffer genoemd?	-
Worden de VN/Vredes machten/Internationale gemeenschap als dader genoemd?	1
Wordt de oorzaak van de oorlog genoemd?	0,81
Ethnic conflict frame	0,87
Serbian aggression frame	1
Western interference frame	-
Constructieve elementen frame	0,78
Destructieve elementen frame	0,75
Wordt er over soldaten gesproken?	0,77
Welke soldaten?	0,79
Helden frame	1
Dader frame	0,84
Slachtoffer frame	1
Neutraal frame	0,70

Bijlage D. Onderwerpen

Tabel D. *Overzicht onderwerpen per krant*

	NRC Handelsblad	de Volkskrant	Algemeen Dagblad
De oorlog algemeen	1,9%	1,8%	1,7%
Srebrenica	9,9%	16,2%	10,2%
Dutchbat	1,1%	2,1%	0,6%
Tribunaal	14,1%	13,8%	13,0%
Vluchtelingen	2,3%	3,3%	2,3%
Bosnische politiek	14,9%	13,2%	15,8%
NL politiek	5,7%	4,5%	7,3%
Overige politiek	2,7%	4,2%	2,3%
Vredeshandhaving	3,1%	7,8%	7,9%
Overig	3,4%	1,2%	2,8%
Leven na oorlog	5,0%	3,0%	2,8%
Humanitaire/Ontwikkelingshulp	2,3%	0,6%	2,8%
Balkansyndroom	3,4%	4,2%	3,4%
<i>Bosnië genoemd – niet relevant</i>	<i>11,1%</i>	<i>10,2%</i>	<i>13,0%</i>
<i>Bosnië als voorbeeld genoemd</i>	<i>19,1%</i>	<i>14,1%</i>	<i>14,1%</i>

De onderwerpen 'De oorlog algemeen', 'Srebrenica' en 'Dutchbat' worden 'Oorlog'. De onderwerpen 'Bosnische politiek', 'NL politiek' en 'Overige politiek' worden 'Politiek'. Het onderwerp 'Tribunaal' wordt 'Rechtspraak'. De onderwerpen 'Vluchtelingen', 'Vredeshandhaving', 'Leven na de oorlog', 'Humanitaire/Ontwikkelingshulp' en het 'Balkansyndroom' worden 'Na de oorlog'. Het onderwerp 'Overig' blijft 'Overig'. De onderwerpen 'Bosnië genoemd- niet relevant' en 'Bosnië als voorbeeld genoemd' worden 'Overig-Telt niet mee'.